دینێک بە فرۆشتن!.. ڕێبوار ڕەشید

گۆڕانکاریی کۆنەپەرستانەی سی ساڵی ڕابردوو لە باشووری کوردستان و گەڕانەوەی بە دواوەی هەی سیاسیان لە پشتەوەیە. یەکێک لە گرنگترین لەو هەیانە پرسی دینە. لە هەناوی ئاینی ئیسلامەوە جۆرگەلێک لە ئیسلام و ئیسلامی سیاسیی لەم دەڤەرە دروست کراون کە لە هەر شتێک بچن لە دینێک ناچن.

مێژووی ئایین زۆر تازەترە لە مێژووی مرۆڤ. ئایین بەرهەمی دەیان هەزار ساڵ پاش پێشکەوتنی مرۆڤە بۆ بوونەوەرێک کە بتوانێت بدوێت و بیر بکاتەوە و هەستی خۆی دەرببڕێت. لە سەرەتادا ترس لە بورکان و ئاگرکەوتنەوە و تاریکیی و چڕیی دارستانەکان و قووڵیی و فراوانیی دەریاکان و پانتایی ئاسمان و ئەو شتانەی دیکە مرۆڤی ترساندووە و خستوویەتیە گومان و ڕازەوە. مرۆڤ زۆر پێش ئەوەی بتوانێت بدوێت و بپرسێت و بیر بکاتەوە، هەستی بە ترس کردوە کاتێک بینیوویەتی لە چاو دیاردە و کارەساتەکانی سرووشت و ئاژەڵانی کێویی و گۆڕانی وەرزەکاندا خۆی بوونەوەرێکی بەستەزمان و بچووکە.

بە پێی زانست ئێمە دەزانین مرۆڤی ئەمڕۆ گەشەی هۆمۆ سەیپیانزە و لە کیشوەری ئەفریقاوە سەرچاوە دەگرێت و کە پاشان بە جیهانی ئەمڕۆدا بڵاوبوونەتەوە. لەگەڵ بڵاوبوونەوە و نیشتەجێبووندا کولتور و نەریت و زمان و هتد پەیدابوون و گۆڕانکاریان بە سەردا هاتووە.

بە چاوخشاندنی زۆر سەرپێیی کە هیچ ماندووبوونێکی ناوێت بۆمان دەردەکەوێت کە دینەکان یەکێک لەو لایەنانەی مرۆڤن کە پاش چەندین هەزار ساڵ لە هەبوونی مرۆڤ پەیدابوون و زیاتر پەیوەندیان بە جوگرافیا و سرووشتی شوێن و کاتەوە هەیە، وەک لە مرۆڤ.

کاتێک مرۆڤێک لە بەشە هیندوسەکەی هیندوستان لە دایک بێت ئەوا هەر لە دایکەوە دینەکەی هیندوسە و خودا مەزنەکەی براهمایە و لەوێشە و هەندێک خودای دیکەی وەکو شیڤا و هاوسەرەکەی پەرەڤاتی و کوڕەکانی گانیشا و کارتیکەیا و چەندینی تر هەن. یاخود بودیست یان جانیست یان هەر شتێکی تر بێت. خۆ ئەگەر لە چین لە دایک بێت ئەگەر بودیست نەبێت کەنفۆشیانیستە و ئەگەر نا ئەوا تائویستە و بێگومان وەکو هەموو مرۆڤێکی تر دەتوانن باوەڕیان بە هیچ لەم دینانە نەبێت و ئەتەئیست یا ئەگنۆتیست بن یان هەر هیچ بە لایانەوە گرنگ نەبێت.

ئەگەر هەمان مرۆڤ لە دونیای مەسیحدا لە دایک بێت جۆرەکانی

مەسیحیی دەبێت و لە جیهانی جوولەکەدا بە یەهودی لە دایک دەبێت.
ئەو مرۆڤەی لە سەردەم و لە جوگرافیای فینیقیدا ژیابێت ئایینەکەی باڵت بووە کە خودای خێر و زریان بووە و لە سەردەمی میترادا میترایی و لە سەردەمی زەردەشتییدا زەردەشتیی بووە و بەو شێوەیە.
مرۆڤ پێش داگیرکارییەکانی کریستیانیزم (مەسیحییەت) لە ناو جوگرافیای سکاندیناڤیا باوەڕی بە خوداوەندی ئاسا بووە. خوداوەندەکانی تر وەکو تور و ئۆدین و فرەی و فرەیا و هتد هەبوون. باوەڕداران لە ژێر فشار و هەڕەشە و گوڕەشەی زۆردا ناچار کراون ببن بە عیسایی. زۆر لە ئایینەکانی ئەمەریکای لاتین و ئەفریقا و ئاسیا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە ئەنجامی داگیرکردنەکانەوە بچووک بوونەتەوە یان بوون بە بەنەیەکی کولتوریی یاخود هەر نەماون. ئایینێک هەمیشە بووە بە ئایینی ئەو ناوچە جوگرافیایە کە تێیدا بڵاو بووەتەوە.
لە زۆرێک لە حاڵەتەکاندا ئایینێک بووە بە ئایینی فەرمیی دەوڵەت. ئەمە لە مێژوودا نموونەی زۆرە. کریستیانیزم لە ماوەی سێ (300) سەد ساڵدا دینێکی تەواو جیاواز بوو لەگەڵ ئەو کاتەدا کە بوو بە ئایینی ڕۆما و بوو بە ئایینی دەسەڵات. پاشان بە نموونە لەو وڵاتانەدا کە بە هۆی جیاواز پێیان دەگوترێت "شارستانیی" وەکو ئوروپا و ئەمەریکا و هەندێک وڵاتی تر ئایین لە دەوڵەت و سیاسەت جیا کراوەتەوە. بەو شێوەیە بەرپرسیارێتیی مرۆڤ بەرامبەر هاومرۆڤ و خاک و یاسا و ڕێساکان و کار و ئەرک و ماف و لەبەرچاوگرتنی یاسانەنووسراوەکان لە سفارەکدایە کە پێوەندیی بە مرۆڤ و خوداکەیەوە نییە. هیندوسێک و موسڵمانێک و کریستیانێک و جوویێک و ئەتائیستێک و ئەگنۆتیستێک و یەکێکی تر کە بتێک بپەرستێت، جا ژن بێت یان پیاو یان نێرەموکێک یاخود ڕەشپێست یان سپیپێست یان سەر بە هەر ئەتنیکێک بێت لە بەردەم یاسا و ڕێسا و دادگا و خوێندنگا و نەخۆشخانە و تاد جیاوازییەکیان نییە.
خەڵکی هەموو ناوچەیەکی ئەم گۆی زەمینە بانگەشەی باشترین و میهرەبانترین و گەورەترین و بەدەسەڵاتدارترین بە خودا و ئایینی خۆیان دەکەن. تەنانەت ئایینە بچووکەکانیش خۆیان بە باشترینەکان دادەنێن. هەموو ئەم خوداوەندانەی جیهان کە بە هەزارانن بە شێوەی جیاواز داوای گوێڕایەڵیی دەکەن و بە تۆڵەسەندنەوەی توند هەڕەشە لە سەرپێچیکاران دەکەن.
مرۆڤی ئەمڕۆ لە جیهاندا کە بەرەو ٨ ملیارد دەچێت نە کەمتر لە چوار (4) هەزار خودای بە ناوی جیاوازەوە هەیە. هەر یەکێک لە ئەمانە خودای خۆیان بە گەورەترین و بەهێزترین و دەسەڵاتدارترین و میهرەبانترین دادەنێت و هاوکات کاتێک پێویست بکات بە توندترین و

ت□□ستێندترین خودا. هیچ کەس و لایەنێک خودای خۆی بە کەمتر و بێهێزتر و لاوازتر لە هیچ خودایەکی دیکە دانانێت و تا ئەمڕۆش شەڕی بچووک و گەورە لە سەر ئەم بێنەوبەرەیە لێرەولەوێ ڕوو دەدەن. هەموو ئەمانە بە کۆمەڵێک هەڵبەستراوە و پێداگرتن باسی گەورەیی خودا و پەیامنێر و نووسراوەی خۆیان دەکەن. ئەگەر تا ڕادەیەک یاسای نێوخۆیی یان نێودەوڵەتیی نەبێت ئەوا زۆرینەی ئەم دینانە پاوانی یەکتر دەبەزێنن و هەڵ دەکەوتنە سەر یەکتر و کۆمەڵکوژیی گەورە ئەنجام دەدەن. میهرەبانیی دین و گەورەیی و بەخشندەیی خوداکانیان هەرگیز ئەوەندە بەس ناکات کە یەکتر بە هەرچی خراپەکارییە تاوانبار نەکەن. ئەمە لە مێژوودا سەلمێندراوە.

ئیسلامیش وەکو ئایینێک لە جیهانی خۆیدا خودا و کتێب و پێغەمەری خۆی بە گەورەترین و باشترین و چاکترین دادەنێت. ئەمە کە خەسڵەتی هەموو ئایینێکە تا ئێرە ئاساییە.

لە ناو هەموو ئەم دینانەی سەر زەمیندا کە هەن و کە ژمارەیان بە هەزارانە، ئایینی ئیسلام لە ئاڵۆزترین و ناڕۆشنترین دینەکانە و بە پێی ئەو لێکدانەوانەی رۆژانە لە دەمی ئەوانەوە کە نوێنەرایەتی ”ئەڵڵا“ دەکەن و لێیان دەبیستین،لە ڕۆزگاری ئەمڕۆدا ئیسلام هیچ پێناسە و سنوور و میچێکی نییە. ڕاستە ئاماژە بەپێنج کۆڵەکەی ئیسلام دەکرێت و ئەویش کە خۆی حەدیسێکە (گێڕانەوەیەکە!)، بەڵام هەر سەدان و بگرە هەزاران تەفسیریی جیاواز بۆ قورئان و حەدیسەکان و کردە ڕۆژانەییەکان دەکرێت، و هاوکات هاواریش دەکرێت کە ”ئێمە هەموو موسڵمانین“.

لە ڕاستییدا لە زۆربەی دۆخەکاندا تەنها ”ئەڵڵا” خاڵی هاوبەشە، دەنا تەنانەت خودی پێغەمبەر و حەدیسەکان کە دەگوترێت هی ئەو یان کەسایەتیی دیکەی موسڵمانن نابن بە خاڵی هاوبەش.

ئیسلام ئایینێکە هێندەی ژمارەی لایەنگرانی خۆی جۆری هەیە. هەر موسڵمانە و دەتوانێت بە ئارەزووی دڵی خۆی پێناسەی موسڵمانبوونەکەی و ئیسلام بکات.

هیچ یەکێک لەم دینانەی سەر زەوی ئەگەرچی هەندێکیان راستەوخۆ خۆیان بە ئاسمانیی دادەنێن و یەکتاپەرستن و هی دیکەش وەکو هیندویزم یەکتاپەرست بەڵام ئاسمانیی نییە، وەکو ئیسلام خۆی بە کۆتا دین و بە هەرە ڕاستترین دانانێت و نەهی و نەفی لەوانی تر ناکات. لە ناو ئەم چەند هەزار دینەی سەر زەمیندا تەنها ئیسلامە کە بە داری زۆرێ خۆی بە سەر تاکەکەسدا دەسەپێنێت و خۆی بە دوا دین دا دەنێت لەو مانایەدا کە ئیتر هەرچی هەیە پووچەڵ دەبنەوە.

ئایینی یەهودی کە بناخەی کریستیانیزمیشە و لێکچوونێکی زۆری لەگەڵ ئیسلام هەیە هەروەکو ئیسلام یەکتاپەرستە، بەڵام دروست بە پێچەوانەی

ئیسلامەوە ئایینەکی فراوانخواز و پەرەستێنخواز و پاوانخواز نییە. ئەم جیاوازییە زۆر گەورە و بنەڕەتییە. مرۆڤێک ئەگەر بیەوێت و سەدان جاریش داوا بکات بە یەهودی قبوڵ ناکرێت. هیندویزمیش بە هەمان شێوەیە. کریستیانیزمی ئەمڕۆش هەر وایە و لە زۆربەی ئایینییەکانی دیکەدا دەبێت بە دڵخوازی خۆت داوا بکەیت و کەسیش چاوەدێریت بە پێڕەوکردن و پیادەکردن ناکات.

ئیسلام سەر دیوار و بندیوار و چواردەور لە مرۆڤ دەگرێت و جارێک بە شایەتومانی سەر غەرغەرەی مەرگیش ڕازیە و جارێک بە سەربەرزییەوە شایەتومانی ژێر چەقۆ و کەردیش وەردەگرێت. جارێک بە قسەی مەلاکان هەر کەسێک نوێژ نەکات هەرگیز بەهەشت نابینێت و جارێک تەنیا خودا خۆی لە ڕۆژی قیامەتدا بڕیار دەدات و تەنانەت باسی دوا مرۆڤیش دەکرێت کە لە دۆزەخەوە بۆ بەهەشت دەنێردرێت. تاوانبارانی دز و تالانچی و بکوژ و ببە حەواڵەی خودا دەکرێن، بەڵام خودا دەتوانێت هەر هەموویان یان ئەوانەی دەیەوێت ببەخشێت بە گوێدان بەو کەسانەی لە سەر زەوی زیانیان پێ گەیشتووە یان "ناچن بۆ ناو بەهەشت تا وشتر بە کونەدەرزیدا تێپەڕ نەبێت/ ولا یدخلون الجنة حتی یلج الجمل فی سم الخیاط". هاوکاتیش نوێژێکی لەیلەتوقەدر یان حەجێک و عەمرەیەک دەتوانێت هەموو گوناهەکان بسڕێتەوە و بەو شێوەیە.

چوون بە بەهەشت چەندیش ئاسان یان زەحمەت بێت ئەوا بە پێچەوانەی ئایینەکانی ترەوە ئیسلام بە قامچی دوات دەکەوێت تا بتکات بە موسڵمان و لە بەر خاتری خۆشت دەیکات. لەبەرئەوە نا کە خودا پێویستی بە بوونی تۆ وەک موسڵمانێک هەیە، بەڵکو لەبەرئەوەی خودا لێت ڕازی بێت و بچیت بۆ بەهەشت و خۆشت لێ بگوزەرێت.

لە ئەگەری بەموسڵمان نەبووندا بە کافر و مولحید و هتد جوێنبارانت دەکەن و بە لە ئەوەی لە سەر زەوی بە شێوەی جیاواز هەڕەشەت لە دەکەن ئەوا بە سووتاندنی هەتاهەتایی و شەق و تێهەڵدان و سووکایەتییپێکردنی ئەو دنیا (قیامەت/ زیندووبوونەوە) بەت تەواو دەکەن. هەندێکیان هیندە دەڕۆن کە خودی ئەڵلا شەقشەقەنت پێ دەکات. دوا بڕیار و لەبووردەیی و بەخشینەکانی خودا بە ئاسانیی لە بیر دەکرێن.

نوێنەرانی ئەم ئایینە دەیان حەدیس بە نموونە بە ئەوە هەیە کە هەر کەس لە سەر دین و باوەڕی خۆی بێت یا ببێت و بە دەیان حەدیسیش لە سەر ئەوە هەیە کە نوێژنەکەر کافرە و کە تەنانەت ئەوانی هاوڕێیەتیی نوێژنەکەر دەکەن کافرن و کە تەنانەت هاوسەرەکانیشیان پێیان حەرامن و کە تەنیا چارەسەریان کە بە کافری نەمرن ئەویە کە لێیان جیاببنەوە و بەو شێوەیە.

ئەم نموونە خۆدژگەیانە/ کۆنترادیکتانە (تناقض) هەموویان دەتوانن

ڕاست ین و هەمووشیان دەتوانن هەڵە بن. بە پێی دەسەڵات و کات و شوێن و بەرژەوەندیی لایەنەکان و کەسانی دووچار و مەبەستی سەرەکیی س□ر□ئ□نجامەکان دەگۆڕدرێن. لە ئەم ن□و□نەرایەتیەدا ئامانج ڕێبازن□کان پیرۆز دەکات و ئامانجیش هەمیشە بردنەو□ی ل□ ئەو کەسەی دژبەرە. کێشە لە سەر هێلکەی کەڵەشێرێک کە چۆن دابەش بکرێت لە حاڵەتێکدا ئەگەر سێ کەس خۆیان بکەن بە خاوەنی، سەدان مەلا بە حەدیسی جیاواز و ئایەتی جیاواز و لێکدانەوەی جیاوازەوە ئەو هێلکەیە بە یەکێک لەو سێ کەسە ڕەوا دەبینن و ئەو ڕاستییەی کە کەڵەشێر هێلکە ناکات هەرگیز نا بێت بە باس.

لە دیدێکی ترەوە کاتێک لە جوگرافیای دونیای ئیسلام د□□روانین دەبینین دەسەڵاتدارانی لەم سەر بۆ ئەو سەری ئەم دونیای ئیسلامە لە سەر گەل و نیشتیمانی خۆیان تۆتالیتار و دیکتاتۆر و تاڵانچین. لە کۆماری ئیسلامیی مۆریتانیاوە کە یەکێک لە دەوڵەمەندترین وڵاتانی جیهانە و هەروەها یەکێکیش لە وڵاتە هەژارە خراپەکانە کە تەنانەت کۆیلەشی تیادا دەکڕدرێت و دەفرۆشرێت بە ناو هەموو باکووری ئەفریقا (تونسی لێ دەربچێت) بەرەو قووڵاییەکانی دونیای ئیسلامدا تا دەگاتە بەنگلادیش خەسڵەتە تایبەتییەکانیان کە بووە بە ناسنامەیان، بریتیین لە فەسادی ئەخلاقیی و کوشتن و بڕین و ستەمی میللی و چینایەتیی و جێندەریی و تاد، رێزنەگرتن لە پێکهاتە ئایینیەکانی دیکە و لە مرۆڤگەلی لێقەوماو و پەناهێندە و بیانیی، عەشیرەتگەریی و تایەفەگەریی و چەوساندنەوەی ژنان وەکو ئاڵوگۆڕ بە ژنان بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کۆمەڵایەتیی و تاوانکاریی، منداڵ□ ب□ شوودان و بە زۆر بە شوودان و خەتەنەکردنی بنەڕەتیی و تاد. هەموو ئەمانە لە دایک و باوکەوە و بە ناسنامەی باری کەسیەتیی موسڵمانن. موسڵمانبوونەکە بۆ دەوڵەت هێندە گرینگە کە تەنانەت لە سەر ناسنامەکانیشیان دەنووسرێت. ناموسڵمانبوونەکەیش بە هەمان شێوە گرینگە چونکە مرۆڤی هاووڵاتیی بۆی نییە بێ وەڵام بێت و حەتمەن دەبێت دینێک هەڵبژێرێت کە ئەگەرچی ڕەنگە ببێت بە ما یەی هەڵاواردن و شاربەدەرکردن یان تەنانەت کوشتنیش.

هەر بۆ نموونە لە سەرهەڵدانی داعیشدا ئەوە بەس بوو کە مرۆڤێکی موسڵمانی سەر بە دینی شیعە بێت بۆ ئەوەی هەر لە جێی خۆیدا سەر ببڕدرێت. کەسانێک هەن تا ئێستایش شیعە و سوننە وەکو دوو مەزهەبی هەمان دین دەبینن، بەڵام هەموو ئەو دژایەتیانەی لە نێوان سوننە و شیعەدا هەن بەڵگەن بۆ ئەوەی دوو مەزهەبی هەمان دین نیین، بەڵکو دوو دینی سەربەخۆن. کێشەکە لەوەدایە کە هیچیان بەرۆکی ئەوی تریان بەرنادات و واز ناهێنێت تا خودا ئەو بڕیارە بدات. نەخێر، شەڕەکە لە پێشدا زۆر پێش ئەوەی بگاتە بەر قاپی خودا، دەبێت ببردرێتەوە.

کاتێک دەبێت بە باسی ئیسلام ئەوا بەگومان دەگوترێت کە خودی ئایینەکە پاکە و بێگەردە و ئەوە موسڵمانە کە ناتوانێت موسڵمانێکی ڕاست بێت و کێشیش نازانێت موسڵمانبوونی ڕاست کامەیە و چۆنە.
کاتێک دێتە سەر موسڵمان ئەوا هەر موسڵمانێک ئەوی تر بەوە تۆمەتبار دەکات کە ئەو موسڵمانی ڕاستەقینە نییە. ئەمە تاوانبارکردنێکی زنجیرەیی سیستەماتیکی دونیای ئیسلامە. نەک هەر تاکەکەسی گشتیی موسڵمان بەڵکو بە سەدان و هەزاران مەلا یەکتر بە موسڵمانی ناڕاستەقینە تاوانبار دەکەن. هەروەها چەندین ڕێبازی فەرمییش هەیە کە بە هەمان شێوە یەکتر دەناسێنن.
لە هەموو دونیای شارستانیدا کە ئەگاتە نزیکەی ملیاردونیوێک مرۆڤ هەندەی شارۆچکەیەکی جیهانی موسڵمان، بۆ نموونە شارۆچکەیەکی کوردستان، نە بە درۆ سوێند بە خودای خۆیان دەخۆن، نە خۆیان ناچار بە درۆکردنی رۆژانە دەکەن، نە ڕێگای جوێندان و دەمپیسیی دەگرنە بەر، نە بوختان و قسە بە یەکتر و بە بێتاوانان هەڵ دەبەستن، نە ناپاکیی بەرامبەر هاووڵاتیی و نیشتیمانی خۆیان دەکەن، نە دزیی لە موڵکی گشتیی دەکەن و نە بێڕێزیی بەرامبەر بە یەک و بە ژینگە و بە سرووشت دەکەن و نە بە بەتایبەتییش پەلاماری خوشک و دایک و ژنی یەکتر دەدەن. ئەمە بە گشتیی خەسڵەتی دونیای ئیسلامە.
ئیسلام لە درێژخایانی خۆیدا بووە بە دامەزراوەیەکی بازرگانیی گەورە و ئاڵۆز، واتە ئینتەرپرایزێک. لەو دامەزراوەیەدا هەیکەلێکی ڕێکخستنی بەرچاو هەیە کە لە "خادم الحرمین الشريفين" ــەوە دەست پێ دەکات، واتە کلیلدار یان خزمەتکاری ماڵی خودا لە مەککە و ماڵی پێغەمبەر لە مەدینە کە بە نەریت مەلیکی ئالسعودن، هەتا دەگاتە مجێورێکی مزگەوتێکی بچکۆلەی هەر شوێنێکی ئەم دونیای ئیسلامە. لەم دامەزراوەیەدا کە پاشا و بنەماڵەی ئالسعود نوێنەرایەتیی دەکەن بە هەزاران شێخ و سەید و موفتی و بە سەدان هەزار مەلا و فەقێ و مجێوەر و تاد هەن. هەموو ئەمانە بە شێوەی جیاواز لە پرسە و دەسەڵاتی سیاسییدان. لە هەندێکیاندا دەستبەسەرداگیراو و زیندانیین و لە هەندێکیشیاندا هەمەکارەن. لە هەردوو حاڵەتەکەدا دەوڵەت بە هەزارویەک بیانوو و پاساو هەم خۆی دەپارێزێت و هەم موسڵمانبوونی ڕاستەقینەی خۆی دەخاتە بەردەست، هەروەکو چۆن دژبەرە موسڵمانەکان بە هەزارویەک بیانوو و پاساو ناموسڵمانبوونی دەسەڵات و موسڵمانبوونی ڕاستەقینەی خۆیان دەفرۆشنەوە. حەشاماتێکی سەدان ملوێنی ڕەشوڕووت و بەدبەختی بە ناسنامەموسڵمان، کاریگەریی بنەڕەتییان لە سەر نفوزی سیاسیی ئیسلام هەیە چونکە سوود لە ناو و ژمارەیان وەردەگیرێت. لە هەر یەکێک لە ئەمانەدا، جا گوندێکی بچووک لە وڵاتێک بگرێتەوە یان دەوڵەتێکی تایبەتیی بگرێتەوە یان

یەکێک لە سوننە یان شیعە یان یەکێک لە ڕێبازەکان بگرێتەوە، دەتوانێت بە تەواویی ئیسلامێکی جیاواز بێت. بەو شێوەیە ئایینێک دروست کراوە کە سنوور و میچی بە ئارەزووی ئیمانداری خاوەن دەسەلات دەگۆڕدرێت. ئەو دەسەڵاتە دەتوانێت لە چوارچێوەی گوندێکدا بێت.

ئیسلام لە باشووری کوردستان

ئیسلام لە باشووری کوردستان کە بە دەنیاییەوە لەگەڵ زۆر شوێنی جیهانیی ئیسلام جیاوازە بە گشتیی سێ جۆرە. جۆری یەکەم ئەو ئیسلامە نەریتییە سوننەتییەیە (نەک سوننە) کە تاکەکەسێک لە نەریتی باوی باوکایەتییەوە ناسنامەیەکی ئیسلامیی هەیە و باوەڕی بە خودایەکە کە لە کۆمەڵگای کوردستاندا عادەتەن هەر بە "خودا" ناسراوە نەک بەتایبەتیی بە "ئەڵلا" و کە تاکەکەس بە پێی تێگەیشتن و توانا و کاریگەریی دەوروبەری بە شێوەیەک کە پێی ڕاستە و دروستە موسڵمانبوونی خۆی پیادە دەکات. ئەم جۆرە موسڵمانبوونە لە کۆمەڵگای باشووردا هەتا سەرەتای دەیەکانی نەوەدی سەدەی پێشوو بەربڵاوترین لە شێوەی موسڵمانبوون بوون و پیاوانی ئایینی کە هەرە زۆرینەیان نیشتیمانپەروەرن بوون و زۆریان تێکۆشەریش بوون لە مێژووی کورددا لەم شێوەیە بوون. گرنگترین و گەورەترین خەسڵەتی ئەم شێوەیە لە ئیسلام بە شێوەکانی تەریقەتی شێخایەتیی و موسڵمانی ئاسایی ئەوەیە کە ئیسلام تا ڕادەیەکی باڵا ئاشتیخوازە و هەر کەس لەگەڵ خودای خۆیدا تەرەفە، واتە پەیوەندیی خود و خودا. لەم شێوەیەدا تاکەکەسی موسڵمان دەستوەرناداتە کاروباری خەڵکی تر و تەنانەت لە ناو خێزانەکانیشدا باوک وەکو سەرەکی خێزان ئۆتۆنۆمیەکی شایانباس بە ئەندامانی خێزان دەدات. لەم مۆدێلەدا جلوبەرگ و شێوەی خۆڕازاندنەوە و ڕووخسار و خوێندن و هاتنوچووی گشتیی و هتد تا ڕادەیەکی شایانباس لە بازنەی ئازادیی تاکەکەسدا بووە.

هەموومان لە ڕێگای ئەو تۆمارانەوە کە سەبارەت بە جلوبەرگ و خوێندنگاکان و نەخۆشخانەکان و گۆرانیی و هونەرەکانی ترن چ لە عێراق و چ لە کوردستان، و تەنانەت ئێران و تورکیا و ئەفغانستان و تاد، دەتوانین بگەڕێینەوە بە ساڵانی پەنجا و شەست و حەفتا و هەشتاکان و ببینین کە ئەم جۆرە لە موسڵمانی ڕۆحانیی پاک زۆربایەتیی بووە و هاوکات هیچ جۆرە لە خەسڵەتێکی ئیسلامی سیاسیی بە ئەو سەردەمانەوە نییە.

ئایا هیچ کەسێک دەتوانێت ئەوەندە بە ئابڕوو بێت کە مۆری کافربوون و بێڕەووشتیی و بیئەدەبیی لە هەموو موسڵمانانی سەدەی ڕابردوو و یان ئەوانە بدات؟

لەم جۆرە موسڵمانەدا کە لایەنە ڕۆحانییەکەی دیارە تاکەکەس بەگشتیی یەک ڕووە و یەک کەسایەتیی هەیە.
جۆری دووەم موسڵمانی بازرگانە. موسڵمانی بازرگان ئەو موسڵمانەیە کە لە ڕواڵەتدا لە موسڵمانەکی نەریتیی دەچێت، بەڵام لە ڕاستییدا کاسبی بە دینەکەوە دەکات. ئەم کاسبییە هەر لە مزگەوت دروستکردنەوە تا ئاشکراکردنی زەکات و سەرفترە و گەشتی خێر و کڕینی بەرماڵێک و دوو مەسینە بۆ مزگەوت بە شێوەیەک دەکات کە ببینرێت و لە ئەو ڕێگایەوە مەری پیاوچاکبوون دەکڕێت و دەیخاتە خزمەتی ئەو کاسبییەوە کە هەیەتی. لایەنە ڕۆحانییەکە لە ئەم جۆرەیاندا تەواو کاڵە و ڕوواڵەتگەرییەکە بە ئاسانیی دەناسرێتەوە. ئەم جۆرە موسڵمانانە نەک هەر دووڕوون، بەڵکو چەندڕوون و لە هەر شوێنە و کەسایەتییەکی جیاوازیان هەیە. لەگەڵ هەر یەک لە ژن و منداڵان و دەرودراوسێ و هاوگەڕەک کەسایەتییەکی جیاوازیان هەیە، لە بازاڕ و مامەڵەکردن و ناو خەڵکی گشتییدا کەسایەتییەکی تر و بەو شێوەیە. جیهانی ئیسلام پڕە لەم جۆرە و بەگومان لە کوردستان بێ ئەژمارن.
جۆری سێیەم ئیسلامی سیاسییە. ئیسلامیی سیاسیی لە باشوور بە تایبەتیی هەر سی (30) ساڵێک تەمەنییەتی و بە گشتیی چل (40) ساڵێک و دروستکراوی سعودیە و پاکستان و پاشان بەتایبەتیی تورکیا و ئێرانە کە دیارە ئەوە چەند ساڵێکە بەتایبەتیی لەلایەن قەتەر و ئیستیخباراتی تورکییەوە برەوی پێ دەدرێت و دەخرێتە بازاڕاوە. ئەم جۆرە لە ئیسلام بە توندیی کەوتووەتە ناو بازاڕی سەودا و مامەڵەی بازرگانیی ئایینەوە و تورکیا و ئێران وەکو بەشێک لە شەڕی تایبەت دژ بە خەباتی ئازادیخوازیی خەڵکی کوردستان بەکاری دەهێنن. لە ئەم شێوەیەدا هەموو شتێک بە دامەزراوە کراوە و کەسی موسڵمان ڕێک خراوە و بە دیسپلینەکی پۆلیسیی و لێپرسینەوە و چاودێریکردن و چاولەسەربوون بەستراوەتەوە. کەسانی ناو ئەم جۆرە لە ناو سۆشیالمیدیادا چالاکن و خراپترین لە دەمپیس و جوێنفرۆشەکانن و بە سەدان پەیجی درۆزنە و ساختە بەڕێوە دەبەن و بە دەستە هێرش دەکەنە سەر ئامانجەکانیان و بوختان و درۆ هەڵ دەبەستن. ئیسلامی سیاسیی لە کوردستاندا بەتایبەتیی دژ بە خەباتی ئازادیخوازی خەڵکی کوردستان کار دەکات، بەڵام بە شێوەیەک مامەڵە دەکات کە کوردی عەیار بیستوچوار بێت.
ئەم "ئیسلامە فوڵ مواسەفاتە کوردیە" هەر شەڕوالێک و چۆغە و جامانەیەک زیاتر لە سەریان ناکەوێت و بەگومان زووزووش باس لە کولتوری کوردیی بە شێوەی خۆیان دەکەن کە گوایا هی کوردی ڕەسەنە.
ئەم جۆرە لە موسڵمان بە ئاشکرا پێوەندیی بە ئێران و تورکیاوە

ھ□ی و لە خزمەتی بەرژەوەندیە ئاسایيشيی و نەتەوەييەكانی ئەواندا كار دەكات. ئەركی ئيسلامی سياسيی لە كوردستان مەژغوڵكردنی تاكەكسی كوردە بە ناوی ئەو جۆرە لە ئيسلام كە توركيا و ئێران لە كورديان دەوێت. ئەوان دەيانەوێت كورد لە ھەموو بەھايەكی نەتەوەيی دابماڵن، بەڵام بە شەڕواڵ و چۆغەيەكەوە بيھێڵنەوە تا بە ڕووخسار لە “كورد” بچن و بتوانن ناويان بە “كوردی موس□□مان” بێنن.

ئەم جلە كوردييە درۆزنەيە كە تا سەر ئێسك ساختەچيەتيی بازرگانييكردنە بە دينەوە بێگومان تەنيا بۆ پياوانە دەنا ئەگەرچی جلوبەرگی نەريتی كورديی ژنان ئاودامان و درێژ و داپۆشەرە ئەوا ژنان دەبێت ڕوو بكەنە جبە و عەبا و سەرپۆشی تەواو و مەقنەعە و محاجەبە و قيناع. كاتێكيش جلی كوردی بپۆشن، ھەر عەبا و جبە و محاجەبە و تاد بە سەردا دەدەن.

ھۆی سەرەكيی ب□ئاوبوونەوەی ئەم ئيسلامی سياسييە د□گ□□ت□وە بۆ برسيكردنی خەڵكی باشوور كە خەڵكانێكی سەر بە توركيا و ئێران ئارد و نان و شتومەكی خۆراكيیان لە پاش ڕاپەڕينەوە بە خەڵك دەبەخشي□و□ و ورد□ورد□ ئەم كارە مۆری ڕەووشتيی ئيسلاميی لێ درا و لە بير كرا كێ و بە چ مەبەستێك لە پشتيەو□ يەتی.

ڕێكخستنەكان لەگەڵ كاتدا پێشخران و دامەزراوە و كاسبی جياواز دروست كران و ھەلی كار و پارەی بنديیواری خوداپەرستيی بۆ خەڵك بڕدراوەتەوە كە بێگومان بەشێكە لە شەڕی تايبەت و خەڵكی ڕەشوڕووت و بەدبەختی ئەم د□ق□ر□ لێی تێ ناگەن. ئەم جۆرە لە “ڕەووشتی ئيسلاميی” شۆڕ بووەوە بۆ ناو گەنجانی بێ كار و خوێندكارانی ھ□زار لە نزيكەی سەرانسەری باشووردا. ئيسلاميستە ڕووخسار شاردراوەكان، كە لە پشت “دەمامكی ڕەووشتی ئيسلاميی”خۆيان حەشار دەدا و ئێستايش ھەر وان، پارەی داخيلی و خواردن و شتيان وەرنەدەگرت لە قوتابييەكان، قوتابييەكانيش لەبەر ئەمە و تا خەرجی خوێندنيان كەمتر بێت لە داخلييەكانی ئەوان دەمانەوە. پێدانی شوێنی داخلی و خواردنی بەلاش بوو بە ھۆكاری يەكەمی ئەم ملشكاندنەی گەنجانی كورد. ڕوون و ئاشكرا بوو ئەو گەنجانە و گەورەساڵانی دايكوباوك و چواردەوريان لە پێناو ئەو ژەمە نان و خۆراك و وردەئيمتيازانەدا بوون بە چاودەبەری ئەم ڕێكخراوانە و ھەر چيەكيان پێ بگوترایە دەبا ڕاستو□خ□ بيكەن و نەوێرن بڵێن نا چونكە بە دەركردن كۆتايی پێ دەھات. پاساوەكەش كە ھەمووی بۆ “خوداگيان” □□ و لە پێناوی ئيسلامدايە ھەموو ھەستێكی ويژداناڕەحەتيی لای نێچير ڕادەمان□ی. كاتێك، بۆ نموونە، ل□ي□ل□تولقەدر خێری ھەزار مانگی ھەبێت، ئەوا خودا ئەوەندە گەورەي□ ك□ □□زی خۆی لە نيشتيمانفرۆشان و خيانەتكارانيش خۆش دەبێت، جا با گوناھەكانيان دەريایەك خوێن و

ئازاریش لە سەر هاومرۆڤەکان کەوتبێت.
هەمان ئەو کارە بوو کە بەعسیەکان کاتی خۆی زیاتر لە نیوملوێن کوردیان لە ژێر ناوی "المرتزقە" دا ڕێکخستبوو. "المرتزقە" بە مانای جاش نایەت وەکو هەندێک کەس لێی تێ دەگەن، بەڵکو بە مانای "ڕزقدراو/ بژێوی دراو/ ئەو کەسەی بژیوی دابینکراوە" دێت. سەددام حوسێین بە ئەوانەی دەگوت "بژیویدراوی خۆم"، دروست بە پێچەوانەی ئەو گوتەی ئیسلامەوە کە خودا رزقی خەڵک دەدات. دووبارەکردنەوەی ئەم تاکتیکە لە لایەن تورکیا و ئێرانەوە، ئەم جارەیان بە ناوی خودا و ئیسلامەوە زۆر ئاسان بوو. ئیتر کەس پێویستی نەدەکرد خۆی بە قەرزداری سەرەککۆمارێک یان حیزبێک بزانێت، بەڵکو ئەم ئارد و نان و خۆراک و پارە و کارە لە خوداوە دەبێت. کێشەکە لە ئەوەدایە کە وردەوردە ناوی خودا دەسڕدرایەوە و جۆری ئیسلامییە تورکیی و ئێرانییەکە جێگای دەگرتەوە.
ئێستا کە کراوە بە سیستەمێکی چەسپاو کەس نایەوێت بیری لێ بکاتەوە کە ئایا لەو پرۆسەیەدا خودا چی لێ هات. گرینگ ئەوەیە ورگەکان تێر ببن و خەرجیی ژیانە و مانگانە لە هەر فۆرمێکدا بێت، فەراهەم بکرێت. لە کۆتاییدا خۆ هەموو شت هەر چارەنووسی خودایە و هەر شتێک خۆی ڕەزامەندیی لە سەر نەبێت، نابێت.
ئەم ڕێکخستنە کە پسپۆڕیی شێوەی تایبەتیی لە پشتەوەیە، ڕۆژانە هەموو بەرنامەیان بۆ دانرابوو (ئێستایش هەر بەردەوامە) کە دەبوو لە دانیشتن و کۆبوونەوەکانی ئەم ڕێکخراوانەدا بن و کتێبی تایبەت بە ڕێبازەکەی خۆیان لە ژێر ناوی پەروەردە و ڕۆشنبیرکردن و لە خودانزیکبوونەوە بە بەلاش بە قوتابییەکان دەدا. هەموو ئەمانە لە فۆرمی بایعی ئیسلام سیاسییدا.
ئەگەر ئێران بە پێی کولتوری فارسیی فێرە کە پەلە ناکات و بە لاواندنەوە نەچیری خۆی سەر دەبڕێت و لە سەر کوشتنەشی شین دەکات، ئەوا تورکەکان کە دوژمنی سەرسەختی گەلانی ڕەسەنی ئەم ناوچەیەن و بە تایبەتییش زۆر لە کورد تووڕەن کە وەنەی ئەرمەن و ئاسوور و یۆنانی میان نەداوە، بە ئاشکرا ڕێبازی ئیسلامیی تورکییان فەرز دەکرد. بە نموونە لە ژێر ناوی نورسی و پەیامەکانی (نور) هەموو کەمپەکی کتێبەکانیان بە بەلاش بڵاو دەکردەوە و بە شێوەیەکیش دەیانکرد کە دەست و خۆشەویستی کوردن و کاریان ئەوەیە خزمەت بە کورد بکەن. ئەم ڕێکخراوەیە ئەوەندە تورکی لای گەنجی کورد خۆشەویست کردووە، کە تورک کراوە بە وێنای خودا لە سەر زەوی. لە کودەتای ١٥/٦/٢٠١٦ دا کاتێک کە ئەردۆغان گولەنی پێ تاوانبار کرد، ئەوا ئیسلامیستە تورکچییەکانی کورد دڵیان نەدەهات نە دژی ئەردۆغان و نە دژی گولەن بن و کەوتبوونە داوی خۆشەویستیی یەکسەرەوە لەگەڵ تورک

و لە هەڵوەشاندنەوەی ئەو نازونیعمەتە دەترسان کە بە پارەی ئەو دووانە لە سەری دەلەوەڕان. شایانی باسە، کاتێک کە ئەردۆغان کەوتە شەڕی سیاسیی و دیپلۆماسیی و ئابووریی لەگەڵ ئەو وڵاتانەدا کە مەکتەبە ئیسلامییەکانی گوڵەن ـیان هەبوو و فەرمانی دەدا داینبخەن، سەبارەت بە هەرێمی کوردستان نەک هەر هیچی نەگوت بەڵکو ڕێگای لە پێشخستن و بەردەوامیی پەیوەندییەکانیش نەگرت.

دۆخە سیاسییە ئابوورییە کۆمەڵایەتییەکە هێندە لە بارە کە لەم ساڵانەی دووواییدا ئیسلامی سیاسیی وردەوردە قاچی لە درێژ کردووە و بە ئارەزووی خۆی خەریکی مۆرلێدانە لەوی کە موسڵمانی ڕاستەقینەیە و کێ کافرە و مولحیدە و خوانەناسە و تاد. بەو شێوەیە پسووڵەی موسڵمانبوون دەفرۆشنەوە و بە خیتابی هێرشبەرانەی دەمپیسانەی تاوانبارکارانە تەون دەچنن. ئەمە بە ناوی “ئەخلاق”ـەوە دەکەن و مەبەستیشیان لە ئەخلاق تەنها ناوگەڵە و ئەویش بێگومان ناوگەڵی ژنە. لەو هێرشەدا بەتایبەتیی موسڵمانی ئاسایی بە ئامانج دەگرن و دەیانەوێت لە ڕێگای تیرۆری ئایدیۆلۆژیی و تیرۆری شەخسییەوە ملکەچییان بە سەردا بسەپێنن.

هێرشی بەربڵاو و تایبەتییان بە پلەی یەکەم لە سەر ژنانە و هەرچی بە دەمیاندا دێت دژ بە ژنانێک کە نایانەوێت لە ژێر عەبا و حیجابدا بن، دەیڵێن و بە بیانووی ئەوەی کە گوایا بە خودای دەکەن ئەوا هەموو شتێک بە ڕەوا دەبینن. زۆرینەی ئەو مەلایانەی سووکایەتییکردن بە ژنان دەکەن دەکەونە دۆخێکی شێتییەوە. بۆ نموون هەر هەموویان بەوە دەست پێ دەکەن کە ژنێک تەلەفۆنی بۆ کردوون، یان دەڵێن نایانەوێت ناوی بهێنن. تەنانەت هێرشی سێکسییش دەکەن بە سەر ئەو ژنانەی کە حەوشە دەشۆن لەگەڵ ئەوەدا کە یەکێک لە کارە ڕۆژانەییەکانی زۆرێک لە ژنانی کورد خاوێنکردنەوە و شتنی حەوشەیە. بیانووی ئەمانە هەڵکردنی کراسەکەیانە کە عادەتەن ئاودامانە. باسکردنی ژن وەکو خواردنی میوەیەکی ئاوەکیی لێ هاتووە کە مەلای ئاخێوەر لیک و ئاو و هەندێک جار بە ڕوونیی شەهوەتیش بە دەمیدا دێتە خوار و دەکەوێتە قەوچەقوچ و مەچەمەچ و هەڵلوشین، بەتایبەتیی لە باسی بەهەشت و بە سێکسیکردنی حەسڕەتی بەهەشت.

لە دژایەتییکردنی ژناندا ژنان دەکرێن بە پارچەیەک گۆشتی سێکسیی. ئەو پارچە گۆشتە هەست و نەستی نییە، تووشی نەخۆشین نابێت و هیچ شوێنێکی نائێشێت، بیر لە منداڵ و برا و باوک و دایک و کەسوکار و دەراوسێ و نیشتیمانی ناکاتەوە، کێشەی کۆمەڵایەتیی و سیاسیی و ئابووریی نییە و خەمی هیچ ناخوات و سەری بە هیچەوە نائێشێنێت و تەنیا و تەنیا هەر بیر لە سێکس دەکاتەوە. هەر ئەوەندە چاوت لە خافڵ کرد پیاوێک دەخەڵەتێنێت و دەیدا بە سەر خۆیدا. ئەمە ئەو

وێنایەی ژنە کە لە زۆرینەی کەللەسەرەکانی ناو وەزارەتی ئەوقافەوە هەتا کەلکە مجێورەکاندا تێگەیشتنەکی نەگۆڕە. ژن مرۆڤ نییە، بەڵکو پەراسوویەکی هەڵخڕێندراوە و مەرامی لە خشتەبردنی پیاوە.

هاوتەریب هێرش بۆ سەر ئەدەبیات و گۆرانی و موزیک دەکەن و لە ئەم هێرشەدا بەتایبەتیی خەباتی ئازادیخوازیی بە ئامانج دەگرن. بۆ نموونە، هێرشەکی گەورەیان کردووەتە سەر سروودی "ئەی ڕەقیب" کە شیعری پایەبەند و نەمر "دڵدار" ـە گوایا دڵدار کفری کردووە. بە ئەم شێوەیە لوتبەرزییەکی بینراویان تۆمار کردووە و ڕێقەمەکیان بە خۆیان وەکو پارێزەری دینی ئیسلام داوە.

تێکدانی شیعری "ئەی ڕەقیب" و هەوڵدان بۆ گێلکردن و گەوجکردن و گاڵتەکردن بە ئەقڵی موسەڵمانی ئاسایی کورد گەورەکانی ئەم ئیسلامە سیاسییەیە. ئەوی ئەلفبێیەک لە شیعری کوردی تێ بگات (ناکرێت ئەمانە کە خۆیان بە زانا لە قەڵەم دەدەن، نەزانن!) دڵدار دەڵێت:

ئەی ڕەقیب هەر ماوە قەومی کورد زمان، نایشکێنی دانەری تۆپی زەمان.

دڵدار دەڵێت: دانەری تۆپی زەمان، کە خودایە، نایشکێنێ، نەک ناتوانێت بیشکێنێت و نەک بۆی ناشکێندرێ، بەڵکو "نایشکێنێ"، واتە دەست بە باڵ و بە پشتییەوە دەگرێت.

بە چەواشەبردنی خەڵکی موسەڵمانی ناهۆشیاری کورد تەنها و تەنها بازرگانییەکی سیاسیی و دژایەتیکردنی خەباتە ئازادیخوازییەکەیەتی. لە ڕێگای ئەو دەستدرێژیی کردنەوەوە بۆ سەر دڵدار لە ڕاستییدا هێرش بۆ سەر شاعیرانی سەدەکانی ڕابردوو دەکرێت کە نزیکەی هەموویان شێخ و سەید و مەلا و فەقێ و قورئانخوێن بوون، بەڵام بازرگانی دینیی نەبوون. هەموو نیشطیمانپەروەر بوون و خزمەتیان بە زمانی کوردیی کردووە و بە رێزەوە لە ژنیان ڕوانیووە و داوایان لە لاوانی کوڕ و کچی کورد کردووە پشت لە عەشەرەتگەرایی و ناوچەچییەتیی و نەخوێندەواریی بکەن و ڕوو لە یەکیەتیی و پێشکەوتن و ئازادیخوازیی بکەن.

لە درێژخایانی ئەم دواکەوتووییەدا دکتۆر مەلاش پەیدا بوون کە هەندێکیان وەک پسپۆڕی دەروونیی و هەندێکی تر وەک پسپۆڕی هەموو زانستەکان و هەندێکی تر پسپۆڕی خواردنەوەی میزی وشتر و گرتن و ڕاونانی جندۆکە و دوعای سەیروسەمەنە و جۆرەکانی نوشتە تاد. حیزبەکانیش بە ئەوەی لەم خورافات و هاشوهوشە دوانەکەون بە ناوی ڕاوێژکاری ئایینییەوە، مەلایان دامەزراندووە کە بە گشتیی بێ دەنگن، بەڵام هەندێک جار لە دژایەتیی جۆرێک لە دەربڕینی ئیسلامی سیاسییدا نووزەنووزێکی ئیسلامیی دەکەن.

لە نێوان ئەو دەسەڵاتە نەنووسراوەی خۆیان و ئەو دەسەڵاتە لاستیکییەی کە دەسەڵاتداران بۆیان فەراهەم کردوون، دەستوەردەداتە ناو هەموو شتێکی تاکەکەس و هەموو شتێکی کۆمەڵگا. لە پرسی ژن و بەهەشت و دۆزەخەوە تا دەگاتە چۆنیەتی قن شۆرین و گەڕوگون پاککردنەوە. هاوکات کۆمەڵێک شێوەی ڕووخسار و هەڵسوکەوت و مامەڵەیان هەیە کە دەیانەوێت بە سەر هەموو کۆمەڵگایدا بسەپێنن گوایا ئەوە شێوە ڕووخسار و هەڵسوکەوت و مامەڵەی پەیامنەری ئیسلامە، وەکو شێوەی سمێڵ و ڕیش و جلوبەرگ و خواردنی خۆراک بە دەست و تاد. بە نموونە هەوڵ دەدەن لە یەک ژن زیاتر بهێنن و هەندێکیان بۆیان دەلوێت بیگەیەنن بە چوار. هاوکات جلوبەرگیان هەمیشە تازە کە بێگومان لەگەڵ پارەی مووچەی ڕەسمییاندا نایەتەوە و ئوتومبێلی گرانبەها تا دەگاتە گولڵەنەبە و هتد کە دیارە سوننەتی پەیامنەری موسڵمانان نەبووە.
ئەمانە پلەی زانای ئایینیی یان زانای ئیسلامیی یان بە خۆیان بەخشیوە هەروەکو ئەوەی ئیسلام زانستێک بێت. لە بەرئەوە بە وشەی مەلا ڕازی نیین و لانی کەم نازناوی مامۆستا لە خۆیان دەنێن هەر وەکوئەوەی موسڵمانبوون جۆرێک لە پیشە بێت.
بوون بە مەلا لەم دوو گرووپەی موسڵماندا باشترین کاسبی سەردەمە. مەلایەکی سەر بە گرووپی بازرگانی یان ئیسلامی سیاسیی بە ئەوەی یەک دینار بخاتە سەرمایەگوزارییان مەترسییەوە و تەنیا بە دووبارەکردنەوەی کۆمەڵێک حەدیس و ئایەت سامانێک پێکەوە دەنێت کە لە ئاستی باڵای چینی مامناوەندیی دایە. هەر لە ئەوەوە کە دەتوانن لە ژنێک زیاتر بهێنن و تەنانەت بیگەیەنن بە چوار و ڕەنگە زیاتریش، هەتا ئوتومبێلی چەند دەفتەریی و مووچەی مانگانە و ئیمتیازی لابەلا و لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا پەیداکردنی ڕێز و پلەوپایەیەکی کۆمەڵایەتیی کە خێزانێک ئەگەر دەرزەنێک شەهیدیشی هەبێت پێی ڕەوا نابینرێت. پارەپەرستیی و شەهوەتپەرستییەکە هێندە ئاشکرایە کە هیچ کەسێک ناتوانێت نکۆڵی لێ بکات و بە هەزاران نموونە هەن.
ئەم جۆرە مەلایانە وەکو نوێنەری خودا لە سەر زەوی دێن و دەچن. وێنای خودا بە شێوەی جیاواز نیشان دەدەن و لە باسەکانیاندا دەیهێننە سەر زەوی و هەندێکیان هێندەش دەڕۆن کە باسی ئەوەش دەکەن کە خودا لە ڕۆژی قیامەت چۆن خۆی شەقشەقەن بە سەرپێچیکاران دەکات و تاد.
ئەگەر تا سی (30) ساڵێک لەمەوبەر مزگەوت ماڵێکی خودا بوو کە چەند ئیماندارێک تێیدا کۆدەبوونەوە و نوێژێکیان پێکەوە دەکرد و دەمەتەقێیەکی کۆمەڵایەتییان تێدا دەکرد، ئێستا بووە بە

دامەزراوەیەکی ڕێکخراو بۆ بەهێزکردنی نوێنەرەکانی خودا لە سەر زەوی. لەوێدا پاداشت و سزاکان سەدان و بگرە هەزاران لقوپۆپیان لێ دەبێتەوە و شێوەی دەرخەیاڵیی دەگرنە خۆیان، هەر لە باسی شێوەکانی ئازاردان و چوون و نەچوون بۆ دۆزەخ تا جوانی حۆری و دیلمانەکان و بۆ توانای بەردەوامی لە خەیان□هاتووی سێکس کردن. لە مزگەوتەکانەوە هەڕەشە لە ئیمانداران دەکرێت کە ئەوی نوێژ نەکات تەنانەت ژنەکەیشی پێی حەڵاڵ نییە و لە خوتبەدا ئەم قسەیە بە گوێی ژنانیشدا دەدرێتەوە کە بە پیاوە نوێژنەکەرەکانیان حەڵاڵ نیین.

ئەم هەزاران مزگەوتە لە لایەن وەزارەتێکەوە بەڕێوە دەبردرێت کە پێی دەوگترێت وەزارەتی ئەوقاف. وەقف لە زمانی عەرەبیدا سەبارەت بە ئایین بە مانای "بەخشین، بەخشین یان دان یان پێدانی مال□یی" بە مەبەستی ئایینی یان چاکەکاریی گشتیی دێت و ئ□ل□ئ□وقاف کۆی وشەکەیە کە ڕەنگە وشەیەکی گونجاو بە کوردی "بەخشینگا" بێت.

کولتوری وەقف بە فەرمیی لە عێراق دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای دروستبوونی دەوڵەتی عێراق ساڵی (1921) کە بە پێی کولتور و نەریتی باوی جێکەوتەی ئەوسا هەر لەلایەن خەڵک خۆیانەوە کۆبووەتەوە و بەش و دابەش کراوە. ساڵی (1929) بە پێی ماددەی (122) دەنووسرێت کە ئەوقافی ئیسلامیی دەکرێت بە فەرمانگایەکی بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی (نەک وەزارەتێکی)حکومی و بە پێی یاسای دانراو و دیاریکراو بەرپرسی کاروبار و خەرجی خۆی دەبێت و لە ژێر د□س□□□اتی سەرۆکوەزیراندا دەبێت. ساڵی (1976) ئەم فەرمانگایە دەگۆڕدرێت بە وەزارەتێک و تا ساڵی (1993) هەندێک گۆڕانکاریی دەکرێت بەڵام گرینگترین خاڵ ئەوەیە کە هەر سەر بە دیوانی ئەوقاف دەبێت و لە ژێر چاودێری سەرۆککۆماردا دەبێت و بۆ کۆی موسڵمانان دەبێت نەک بۆ شیعە و سوننە.

پاش ڕووخانی ڕژیمی بەعس ساڵی (2003) نزیکەی هەموو شتێک لە عێراقدا گۆڕدرا و سەرئەنجامەکەی ئەم عێراقەی ئەمڕۆیە بە هەرێمی کوردستانەوە. پاش ڕژیمی بەعس وەزارەتی ئەوقاف هەڵوەشێندرایەوە و دوو دیوانی نوێ دروست کرا، دیوانێکی شیعە و دیوانێکی سوننە و یەکێکیش بۆ نائیسلامیەکان و هەرێمی کوردستانیش خۆی وەزارەتێکی ئەوقافی هەیە. واتا عێراقیەکان بوون بە خاوەنی چوار دیوانی ئەوقافی جیاواز و بە پێی دەستووری ساڵی (2005) چەسپێندراوە. دەگوترێت کە وەقفی سوننی سامانی لە هەموو ئەوانی تر زیاترە کە دەگاتە لانی کەم (12) ملیارد دۆلار. سەرچاوەی ئەو سامانە بێگومان دیار نییە و بەسەرهاتی سەیروسەمەنە سەبارەت بە موڵکی زەویوزار و شێوەکانی دیکەی سامان دەگێڕدرێتەوە. هەروەها ناشزانین هەرێمی کوردستان دەگرێتەوە یان نا، بەڵام وا پێدەچێت هەرێمی کوردستان

سامانی خۆی هەبێت.
بۆ نموونە هەر یەک موڵکداری ئەوقافی ئەبوحەنیفە دەگاتە بیستوسێ (23) هەزار دۆنم لە زەوی کشتوکاڵیی و کە سێیەکی زەویوزاری پاریزگای بەسرە لە راستییدا ئەوقافی ئیسلامین و کاروبارەکان بانکی یان مەسرەفی ئیسلامی و زانکۆی ئەهلی و بنکەگەلی کاتبەسەربردن و بازرگانیی و پزیشکیی و تەندروستیی و تاد دەگرنەوە.
ئەم وەزارەتانەی ئەوقاف هەر وەکو هەموو وەزارەتەکانی تر هیچ شەفافیەتێکی مالییان نییە، چ سەبارەت بە سەرچاوەی ڕاستەقینەی داهاتەکان و چ سەبارەت بە خەرجکردنەکان. وەزارەتی ئەوقاف لە کوردستان لەگەڵ ئەوەشدا کە بانگەشەی کەمکردنەوەی فەرمانبەر و خەرجیەکان دەکات وەزارەتێکی گەورەوگرانە کە لە وەزیری ئەوقافەوە بۆ جێگەر و بۆ بەڕێوەبەرایەتیەکان و مەلا و فەقێ و مجێور و شێوەکانی دیکەی فەرمانبەریی، بریتییە لە مەکینەیەکی زەبەلاحی بیروکراسیی مەسرەفگەر و وەکو هەموو وەزارەتێکی تر لە سەر موڵکی گشتیی دەژی. لە سی ساڵی ڕابردوودا بە خەزێنەی موڵکی گشتیی ئیماندارانێکی موسڵمان بەخێودەکرێن کە تەنیا بەرهەمەکیان ئەوەیە موسڵمانیەتیی بکەن.
هەمووان دەزانن کە ئەمە لە باشوور لە دەیان و سەدان بواری جیاوازدا دواکەوتووین و ئەمەش ڕێگاکانی بەرەو بەڕێوەبردنی شەفاف و مۆدێرن و شارستانیی بە پێوەری دیموکراتیی، واتە بەڕێوەبردنێکی یەکسان و دادپەروەر، داخستووە. یەکێک لەوانە نەبوونی ئامارە لە نزیکەی هەموو بەش و یەکە و کەرتەکدا. بۆ نموونە سەرچاوە و داهات و خەرجییەکانی وەزارەتی ئەوقاف و ژمارەی فەرمانبەران و مووچەبگیری ئەو وەزارەتە هەر بە درشتیی هەیە و بە وردیی نادیارە. هەروەها پرینسیپەکانی ئەو جۆرە دامەزراندنانە و مووچەبگیرییەکان و تاد. چوون و ئاشکراشە کە هەموو ئەم دامەزراندنانە، سەرەڕای لاف و گەزافی ڕەووشتی ئایینیی و ناوی خودا و تاد، لە ڕێگای وابەستەیی و وەفاداریی حیزبایەتیی و واسیتە و بەخشیش و پیاوەتیکردن و سەرفی نەزەری خزمایەتیی و شێوە ناشیرینەکانی تری پەیوەندییەوەیە.
وەزارەتی ئەوقاف سالانە بە دەیان ملیۆن دۆلار لە سەر خەڵکی کوردستان دەکەوێت و ماکینەیەکی زەبەلاحی مەسرەفکارە کە هیچ بەرهەمێکی بەرجەستەی نییە. هەرچەندە لە ناو جۆری ڕێباز و مەلاکاندا ئەمەش هەر خۆی پرسێکی ناکۆکیە، بەڵام ئیشی سەرەکیی وەزارەتی ئەوقاف ئەوەیە کە هیدایەتی خەڵکی باشوور بکات بچن بۆ بەهەشت.
لەم سترەکچەرە ئاڵۆزەدا کە هیچ کارێکی تایبەتیی و بەرهەمێکی تایبەتیی ئۆبجێکتیفی نییە، بۆ نموونە وەکو ڕۆڵی بەرمیلێکە لە

د□ر□و□ی زوورێکی نەشتەرگەريیدا، جياوازيی لە نێوان دامەزراوەی دين و دامەزراوەی ديانەتکردن کە دوو شتی جياوازن، بە ئەنقەست و بە مەبەستی بازرگانيی تێکەڵ کراوە. ئەم تيکەڵکردنەش لە ژێر دەنگ و زەنای دەهۆڵکوتان و زووڕناژەنينی گەورەيی خودا و پێغەمبەر و قورئان و حەديسەکان و تاد کە تاکەکەسی موسڵمانی ئاسايی دڵپاک گێژووێژ دەکات و نازانێت ڕاست و چەپی خۆی کامەيە. دامەزراوەی دين هەر دين خۆيەتی و ئەو ک□□ک□ و ديسپلينانەيە کە لە ڕێگای قورئانەوە خراوەتە بەردەست و هەر تاکەکەسێک دەتوانێت لە فەزای کەسيەتيی خۆيدا ل□ک□ی بداتو□ و پێڕەوی بکات. دامەزراوەی ديانەتکردن دروست ئەم دامودەستگايانەن کە ئێستا لە وڵاتانی ئيسلامييدا دروست کراون و بە نەبوونيان هيچ ڕوو نادات و کەس نابێت بە کافر و مولحيد و خودا نەفرەت لە کەس ناکات.

ئەم بازرگانييە هەروەها لە ئەو ڕێگايەوە دەکرێت و بە هێز دەکرێت کە گوايا زۆرينەی کورد موسڵمانن لەگەڵ ئەوەشدا کە هيچ بەڵگەيەک لە بەردەستدا نييە. ئەوی هەيە دوو پێداگرتنە، هەمووان بە تەسکەرە/ ناسنامە موسڵمانن و لە دايکوباوکێکی موسڵمانن.

کاروباری دين بۆ خودايە و ئەو لە شوێنی خۆيەوە بڕيار لە سەر کاروباری "بەدينبوون" دەدات کە بۆ تاکەکەسە و تاکەکەس لێی بەرپرسيارە. خودا لە هەموو کەس باشتر دەزانێت کە هەر تاکەکەسێکی ئەم جيهانە جياوازە و هيچ کەس نييە لە يەکێکی تر بچێت، بە تايبەتيی لە بوارە باو□□ي□کاندا.

لەم دوو جۆرەی موسڵمانبووندا بە شێوەی مەڕوبزن مامەڵە لەگەڵ کۆمەڵگادا دەکرێت و دينی ئيسلام دەکەن بە چاوپۆشێکی گەورە و چاوی خەڵکی پێ نابينا دەکەن. بەهای مرۆڤيی وەکو درۆنەکردن، سەرڕاستيی، بوختان هەڵنەبەستن، ئێرەيينەبردن، بيری باش، وتەی باش، کرداری باش، ڕێزگرتن لە بەرامبەر، بە هەندوەرگرتنی هەستی بەرامبەر و تاد کراون بە بەهای ئيسلاميی. لەگەڵ ئەوەدا کە ئەم بەها مرۆڤيانە بە هەزار ساڵ زياتر پێش ئيسلام هەبوون و هەموو ئەو کۆمەڵگايانەی کە ناوی ئيسلاميشيان نەبيستووە و خاوەنی جۆرەکانی خودای خۆيانن بەو بەهايانە ژيان دەکەن.

لەو کۆمەڵگايانەدا کە سێکۆلارن و ئايين و دەوڵەت لە يەک جودان ئەوا لە ڕاستييدا ئەو بەهايانە ئەلفبێی ژيانن و بەشێکی گرينگ لە سيستەمی خوێندن و پەروەردەن. ئەو بەهايانە لەگەڵ زۆر بەهای تردا کە ڕەنگە لە جيهانی ئيسلامدا هەر نەشبێت يان هەر بە سەر زارەکی هەبێت هەم بە شێکن لە ڕەووشتی گشتيی و هەم ئەرکيشن. بۆ نموونە ڕاوەستانی ئوتومبێل بۆ تاکەکسی پيادە هەم بەشێکە لە ڕەووشتی گشتيی و هەم ئەرکيشە. لە دونيای ئيسلامدا دەبێت بە کامێرای

شاردراوەوە مانگێک ڕاوەستیت تا شۆفێرێک ببینیت دڵخوازانە بۆ مرۆڤێکی پیادەڕۆ بووەستێت.
پرسی زەکات و سەرفترە و چارەسەری هەژاریی و بێدەرەتانیی زۆر دەمێکە لە دو نیای شارستانییدا لە ڕێگای سیستەمی دەوڵەتەوە بۆ فەراهەمکردنی بیمەی گشتیی بژێویی و کۆمەڵایەتیی بۆ هەمووان چارەسەر کراوە. تاکەکەس، ژن بێت یان پیاو، هەمیشە لە بازنەیەکی بیمەدایە کە بتوانێت بژێویی ژیانی مستوەگر بکات، جا بیمەی بێکاریی، نەخۆشیی یان سۆشیالبگیریی بێت.
هەموو ئەمانە تەنانەت بۆ کەسانی پەنا بەر و لە زۆر حاڵەتدا مرۆڤی تر کە مافی مۆڵەتی مانەوە و کاریشیان نەبێت فەراهەم دەکرێن بێ ئەوەی هەڵاوردنێک ل□ بەر ڕەنگی پێست، جێندەر و ئەتنیک و تاد لە ئارادا بێت. ئەم مافانە کە لە سەر بنەمای پاراستن و ڕێزگرتن لە کەرامەت و شانازیی و سەربەرزیی مرۆڤ دەستەبەرن لە دونیای ئیسلامدا، بە هەموو جۆرەکانییەوە، خەونیش نییە.
مرۆڤ لە دونیای شارستانییدا رێز لە نیشتیمان و هاووڵاتیان و ژینگە و یاسا و ڕێساکانی وڵاتی خۆی دەگرێت و بە دەگمەنی هەڵنەکەوتوو کەسێکیان تیادا هەڵدەکەوێت ببێت بە تابوری پێنجهەمی وڵاتانی دیکە بە تایبەتیی ئەگەر نەیار و دوژمنیان بێت. ئەمە دەکرێت بێ ئەوەی کەس منەت بە سەر کەسێکی دیکەدا بکات و بیکات بە شاباشی خواپەرستیی و دینێک. خۆشەویستیی نیشتیمان و ڕێزگرتن لە جیاوازیەکانی هاووڵاتیان و پێڕەوکردنی یاسانەنووسراوەکان و کارکردن بۆ سەقامگیرتر کردن و زیاتر ئارامیی ئەسڵەن باسی ئەلفبێی ژیانە.
لەگەڵ ئەوەشدا کە سیستەمی دیموکراسیی و سێکۆلاریزم (عەلمانیەت) کە ڕیشەکەیان دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی پازدەهەم و بەتایبەتیش بەرهەمی خەبات و تێکۆشان دژی ئیستیبداد و چەوساندنەوە و دەسەڵاتی دین بوون، ئێستا تورکیا و ئێران لە کوردستان پەرە بە هەمان ڕێبازی ئایینی دژ بە خەباتی ئازادیخوازی خەڵکی کوردستان دەدەن و دەیانەوێت پرسی دیموکراسیی و سێکۆلاریزم بکەن بە باسی دژە دین و بە بێڕەووشتیی ئوروپایی دەیچوێنن. بێگومان ئەم کاری شێواندن و تێکدانە بە پلان و بە شێوەیەکی سیست□ماتیک دەکەن.
پێش هەر شتێک هەڵدەکوتنە سەر هەموو تاکەکەسێکی ژن و پیاو کە باس لە یەکسانیی و ئازادیخوازیی و مۆدێرنیتە و یاساسەروەریی و سێکۆلاریزم و جیایی دین و دەوڵەت و دیمۆکراسیی و تاد دەکات و بە ناشیرینترین شێوە لە هەوڵدان بۆ ناوزڕاندن و بۆ بوختان و درۆودەلەسە، بە ئاشکرا و بە نهێنیی، ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ، بەرەنگاری دەبنەوە. لە هەر ڕووانگەیەکەوە لێی ب□وانر□ت ئ□م□

تەنیا داخوازیی و داوای داگیرکارانە و هیچ پەیوەندییەکی بە دین و باوەڕێکی ڕۆحانییەوە نییە. هاوکات کە خۆیان دەکەن بە نوێنەری خودا و بە نموونەی ڕەووشت و بە قوربانیی و لە هەمانکاتیشدا بە دادوەر و بە بڕیاردەر و خاوەن دەسەڵات و تەنانەت هەڕەشە لە دەسەڵات دەکەن و دەیخەنە حاڵەتی دیفاعەوە کە گوایا دەسەڵات عەلمانییە بۆیە ڕێگا بەم جۆرە بەدکاریانە دەدات. ئەوانەی لە سیاسەت تێ دەگەن دەزانن کە ئەم ڕێشە کوردە مووچەبگیرە کە لە سەر موڵکی گشتیی دەوڵەت لە تورکیا و ئێرانەوە، کە موفسیدترین و بێڕەووشترین و داڕزاوترین دەوڵەت و کۆمەڵگای ئەمڕۆن، کۆک دەکرێت و هان دەدرێت.

سەرئەنجام

شەڕی دین و کێشەی کام خودا گەورەتر و کام کتێب پیرۆزتر و کام دین باشترە تا سەدان ساڵی تر هەر بەردەوام دەبێت. ئەگەر باوەڕدارانی دینێک ڕێز لە دینی خۆیان بگرن ئەوا یەکەمین کار بیکەن ئەوەیە کە بە هیچ شێوەیەک بازرگانیی بەو دینەوە نەکەن و نەیکەن بە سەرچاوەی بژێویی و خۆبەخێوکردن و خەڵەتاندن و نەبن بە پۆلیسی دین و خۆیان نەکەن بە نوێنەری خودا و نەبن بە تابووری پێنجەمی داگیرکاران.

یەکەم هەنگاو بە ڕێگاگرتن لە ئەم بازرگانییە ترسناکە جیاکردنەوەی دین و دەوڵەتە. دین بەبێت بە نەریتێکی ڕۆحانیی بە پەیوەندیی تاکەکەس لەگەڵ ئەو خودایەدا کە لە تێگەیشتنی خۆیدا وێنای دەکات و دەوڵەتیش بە پشت بە ستن بە زانست و زانین و بەڵگە و یاسا و ڕێسا لە خزمەتی کەی هاوڵاتیاندا بێت، بە هیچ جۆرە جیاکاریی و هەڵاواردنێکی ڕەگەزیی، ئەتنیکیی، جەندەریی، ئایینیی، جەستەیی، ڕەنگی پێست و تاد.

موسڵمانێکی کورد دەتوانێت لە جیاتی پێنج (5) جار دەیان نوێژ بکات و هەر دووانزدە (12) مانگەکە بەڕۆژوو بێت و هەموو ساڵێک بچێت بۆ حەج و دوو هەفتە جارێک بچێت بۆ عومرە و زەکات و سەرفترە بە چەپ و ڕاستدا بدات بە بە ئەوەی کەس ڕێی لێ بگرێت. ئەو موسڵمانە دەتوانێت بە هەموو شێوەیەک خۆشەویستیی نێوان خۆی و خودا بەهێز بکات و موسڵمانبوونی خۆی بەیان بکات، بەڵام موسڵمانبوون نە بە منەت بێت، نە بە خۆدەرخستن و بە داپۆشینی عەیبوعار بێت، نە بە وەدەستهێنانی ئیمتیازی ڕەسیدی کۆمەڵایەتیی و ڕەووشتیی و نە بە پێگەی ئیمتیازدار بێت.

ئەو جۆرە موسڵمانە بە دنیاییەوە دەبێت بە ڕووخسارێکی جیاواز ئەگەرچی لە ناو خەڵکی ئاساییدا بەئەژمارە بەڵام لە ئەستادا بە

دەنگ و بێ ڕووخسار و بێ نوێنەرن. کاتی ئەوە هاتووە ئەو جۆرە لە موسڵمانی ڕۆحانیی کە دین لە پارە و مووچە و ئیمتیازە جۆراوجۆرەکان پاک دەکەنەوە دژ بە موسڵمانی بازرگان و ئیسلامی سیاسیی بووەستنەوە. ئەوانەی موسڵمانی ڕاستەقینەن دەبێت لە ئەم شەڕەدا سەرکاروان بن چونکە دینەکەیان خراوەتە مەزاتەوە و ڕۆژانە دەفرۆشرێت.

ڕێبوار ڕەشید
2024/12/01

گەڕان بە دوای تاکدەرییەکانی عەباس عەبدوڵڵا یوسف. عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

(بەیەکگەیاندنی وێنەی کارکاتێری و کۆمیدیای ڕەش)

پێشەکی:
شیعر لە کۆمەڵێك ڕەگەز پێکهاتووە، نەك بەو مانایەی کە سیستمێکی تەواو چنراو و پتەوە و هەر ڕەگەزە مانا و وەزیفەی دیاریکراو و تەواو بە شیعر دەبەخشێ (واتە قسە لە تەواوبوونی ڕەگەزەکان ناکەم، جەخت لە پەیوەندی ڕەگەزی گێڕانەوە و شیعرییەت دەکەمەوە) لە دەقی داهێنەرانەدا ڕەگەزەکان تۆڕێکی بەرفەرەوان، لە پەیوەندی ئیستیتیکی و ڕووداو پێکەوەیان دەبەستێتەوە، بەڵام کۆتا پەیوەندی نییە، بەڵکو هەر یەکەیان بە شێوەیەکی جیاواز و سەربەخۆ بە کردەی کورتبڕی و پڕشنگدانەوە و ڕازانەوە و جوانکردنی ڕووداوەکانی هەڵدەسن و لە ناوکۆییەکی شیعرییدا کۆی ڕەگەزەکان بە شێوەی بەردەوام گێڕاو، جوانییەکانی یەکتر تەواو دەکەن و شیعرییەت بە جێدەهێنن. نهێنی دەق ئەوەیە، شیعرییەت هەڵدەنرێت، نانووسرێتەوە، شیعرییەت کردەیە، کار نییە. واتە شیعرییەت ئاکام نییە، بەڵکو وەك ڕەگەزێك لە ڕەگەزەکانی پرۆسەی ساتەوەختی نووسینی دەق و ساتەوەختی خوێندنەوەی دەق دێتە بەرهەم. بە دیوەکەی دیکە بەردەوام وەك نهێنی خەیاڵی زمان و ناخی نووسەر و خوێنەریش دەمێنێتەوە!

بە کورتی دەمەوێ بەڵام دەقی ئیبداعی لەسەر توانای چەسپاندنی کردەی
جوانی و ئاوێتەبوون و بەرجەستەبوونی بوێری و خەیاڵەی زمان وەستاوە
و وەك سەیرورە پەیڕەوی لە گەڕان و بەردەوامی دەکات. دەقی
ئیبداعی جوانی و جیاوازی و چێژە… نە ڕەسەنایەتی بەرهەوەی دەبات،
نە لاسایکردنەوە، نە دەگاتە دواپلەی تەواوبوون، بەڵکو بەردەوام
پرسی سەردەم و هەزی خەیاڵ و هەستی جیاوازی دەیخولقێنێ. داهێنان
نە نەتەوەگەریی دەناسێ، نە دنیاگەریی… بەڵکو هەمیشە ئازادی و
سەیرورە و کرانەوەی گەڕانکارییەکانی سەردەم دەنووسێتەوە.
داهێنان فرە ڕەنگ و فرە ڕەهەند و فرە ئازادییە. دەقی شیعری نوێی
کوردی گەڕانەوە نییە، بە بنەچەی ئایینی و کۆمەڵایەتی و سیاسی.
داهێنانی شیعری کوردی سەکوچکەی بابان و گەڕان و ڕوانگە و کفری و
هەشتاکان و نەوەدەکان و… ناناسێ. داهێنان گەڕانکاری و سەیرورەی
بەردەوامە. داهێنان بەردەوام کەشفکردن و دنیابینییە، ژەهر و
تریاکە، ئازادی و بوێرییە، جوانی و چێژە! بە دیوەکەی دیکەش
داهێنان هەمیشە فەزای هەر یەك لە خوێنەر و نووسەرە جیاوازەکان
دەنوێنێتەوە! شیعریی هونەری کوردی لەسەر ئیشکالییەتی بەکەتایی
جوانی و خەیاڵەی زمان و گەڕانکاری و سەیرورە، نوێ دەبێتەوە.

پیرفۆڕمانس
(لە خوارەوە شوێنی زۆر هەیە)

لە هەشتاکاندا زمانی شیعریی کوردی (باشوری کوردستان) بەشێك لە
شاعیرانی نوێخوازی سلێمانی و کەرکووك، (بە تایبەتی) هەولێر،
نەدەکەوتنە سەر ڕێچکەی تازەگەری سروشتگەرایی گەڕان و ڕەمزییەتی
شەڕشگەری گروپی ڕوانگە و هەماخوازی دەروونئامێزی گروپی
کفرییەوە، بڕوایان بە زمانی سادەی گەڕان و تووندوتیژی ڕوانگە و
هەماخوازی کفری نەبوو، بەڵکو شێوەیەکی دیکەی جیاواز بوون، لە
دەرەوەی گەڕان و کفری و ڕوانگەوە، خۆیان لە جولەی خەونبینی و
خەیاڵ و جیاوازی گوزارشتکردن و زمانی ئاماژە، دەبینییەوە!
دەتوانم بڵێم هەشتاییەکان وەك تێکشکێنەری دەقی ئامادەکراوی نێوان
سروشت و مرۆڤ، ئایدیۆلۆژیا و مرۆڤ، کۆمەڵگا و مرۆڤ، بوون. هەرگیز
لەگەڵ ئەزبەرکردنی گوزارشت و دەستەواژە باوەکان و ئاستی نزمی
زمانی تەعبیرکردن و بیروبۆچوونی کۆنەخوازانە و ڕەمزی سیاسی،
نەریتی کۆمەڵایەتی، نەدەهاتنەوە. بە دوای زمانێکی دیکەی نائامادە
و خەیاڵێکی دیکەی شیعری و لادانێکی هۆشیارانەی زماندا دەگەڕان و
هەوڵی گەڕینی نەریت و شێوازی دەقە زاڵەکان و ئەو دەقانەیان
دەدا، کە ژیانی مرۆڤی کوردی ئاراستە دەکەن. بەو مانایە
هەشتاییەکان خەیاڵەی فەنتازییان بە شیعری نوێی کوردی زیاد کرد.

ئەگەر روانگە زمانی سادەی (گەڕان و هاوڕێكان)ی لە پێناو زمانی شۆڕشگێڕانەوە دەستكاری كردبێت. ئەگەر گروپی كفری نەرمتر لە روانگە، مامەڵەیان لەگەڵ فرەیی زمان كردبێت، ئەوە هەشتاكانی شیعری نوێی كوردی هەر تەنها سیمای سروشتخوازانە و دەروونخوازانە و جیدانەفخوازانەیان رەتنەكردەوە، بەڵكو بەرەو لادان لە كەلەپور و لادان لە نەریت و زمانی سیاسی و حەماسی و كۆمەڵایەتی بوونەوە و وازیان لە وەزیفەی پەروەردەیی و ئەخلاقی شیعر هێنا، لەسەر ئەو بنەمایەی كە: ئەگەر شیعر دووچاری نەخۆشی بچوككردنەوەی زمان و دەردی ئایدیۆلۆژیا و وەزیفی دیاریكراوی كۆمەڵایەتی بێ، ئەوە دەبێتە بەندگەی سیاسەت و نەریتە كۆمەڵایەتییە بەگەنەكان و بەوەش وزەی مەعریفی و خەیاڵی هونەری و جوانگوتن لە دەست دەدات؟!
لەنێوان روانگەخوازان و هەشتاكاندا، دوو بانگەشەكار لە بازاڕی شیعری كوردی رۆڵیان دەگێڕا: (سەلاح شوان) و (مەحمود زامدار) یەكەمیان لایەنگری روانگە و دووەمیان سەر بە پێشرەوایەتی شیعری نوێ بوو! یەكەمیان بەرگری لە هاوسەنگی و واقیعگەرایی و بابەتگەرایی دەكرد، دووەمیان تەقینەوەی زمان و تەمومژیی و جیهانگەرایی. یەكەمیان بانگەشەی دیدێكی ئاسۆیی و رەمزی و شۆڕشگێرانە دەكرد، دووەمیان بانگەشەی دیدێكی شاقولی و زمانێكی مەعریفی و شێوازگەریی دەكرد، یەكەمیان سەر بە كلتوری نەتەوایەتی بوو، دووەمیان بانگەشەی بە بەجیهانیبوون دەكرد.
ئەو دوو دیدە مەدلولگەرا و دەلالەتگەرایە، ئەو دوو دیدە راستڕەو و چەپڕەوە، ئەگەرچی هەندێ جیاوازییان لەنێواندا هەبوو! بەڵام وەك پێویست ئامادەی كرانەوەی فیكر و بەدواداچوونی مەعریفەی شیعری نەبوون، دنیابینیان زۆر بڕی نەدەكرد! وەك پێویست تیۆرەكانی مەعریفەی ئەدەبی و رەخنەی تازەیان هەزم نەكردبوو. ئەو دوو دیدە مەدلولگەرا و دەلالەتگەرایە، وەك پێویست نەیانتوانی پانتایەكی شیاو، بە تیۆریزەكردنی مەعریفەی شیعری و سیستەمی فیكری و كرانەوەی كلتوری بسازێنن… زۆریان گوت، بەڵام دواجار فەشەلیان هێنا؟!
لە سەرنەكەوتنی ئەو بازاڕە جەنجاڵەی شیعردا لە سلێمانی بە تایبەتی (لە غوربەتا)ی محەمەد عومەر عوسمان جیاوازی خۆی نواند، لە كەركوك (زەردك)ی ئەحمەدی مەلا و لە هەولێر (لم نیازمە)ی عەباس عەبدوڵڵا یوسف و (گەرم نەبوونەوە)ی جەلال بەرزنجی و (دووكەڵ)ی هاشم سەراج و (سووتانی رەنگەكان)ی دلشاد عەبدوڵڵا، هەر یەك بە شێوازی جیاوازی هونەرییانە، نەك هەر لەگەڵ روانگە، لەگەڵ خودی زڕەوەنەی پێشرەوایەتی مەحمود زامداریش نەبوون و شێوازی جیاوازی خۆیان پەرەپێدا و خۆیان پەرفۆڕمانس كرد، بەڵام پرسیار ئەوەیە:

ئایا بەردەوامی گۆڕان و سەیرورەی شیعری، وەستانی هەیە؟!

خەڵوەتەکەی ع. ع. یوسف
(لەوەی کە دە، شیعر تاتە دەکەم)

عەباس عەبدوڵڵا یوسف، نووسەر و شاعیر لە 1950 لە هەولێر لە دایکبووە، دەرچووی پەیمانگای پێگەیاندنی مامۆستایانی- هەولێرە. حەوت کۆمەڵە شیعر و یەك کۆ چیرۆکی چاپکراوی هەیە، بە ناوەکانی: (ئاو) لە 1974، (لم نیازمە) لە 1978، (کلکی کتکی پرسیارە) لە 2007، (ئەدیسیۆس نێرە… یان مێیە؟) لە 2009، (گەشتی پێنج پەنجە) لە 2011، (کەری بەریدان) لە 2011، کۆمەڵە چیرۆکی (سۆفیا لۆرین بە هەوەداری) لە 2011 و (نانە تاتە دەکەم) لە 2013.

ع.ع. یوسف هەر لە یەکەم کۆمەڵە شیعرییەوە (ئاو) بنەمایەکی بۆ هەڵدانی خەڵوەتێکی تایبەت بە خۆی دروست کرد، یەکێك لە ئاماژەکانی ئەو بنەمایەش، ئەوە بوو، کە لاساییکردنەوەی زۆر کەم بوو، ئینجا (دوای سێ ساڵان) لە خوێندنەوەی بێوچان و هۆشیاریی ڕۆشنبیری و مەعریفەی شیعرییەوە، بە چاپە درێژەکەی (لم نیازمە) شاد دەبێت. لەوێشەوە (سی و سێ ساڵان) کار لە ئەزموونی جیاواز و گوتاری شیعری و ئاماژەی شیعری و مانای شیعرییدا دەکات. پەیوەندییەکی فرەلایەن لەنێوان بونیادی قووڵ و رووکەش دەسازێنێ. بەو مانایەش بایەخدانی شاعیر بە بونیادی قووڵ و رووکەش، گرنگیدانە بە ڕەگەزی گۆڕانەوە و گوتاری شیعری! ئیتر دوای ئەو هەموو ئەزموون و ئەزموونگەرییە چیدیکە لای شاعیر لەوەی کە دە، دوو کە دوو بە ناچاری ناکاتە چوار.

پریتۆن سوریالی بوو، دەڵێت: لەسەر شەقام بەر مرۆڤ دەکەوم. بەڵام ع. ع. یوسف، نەك هەر سوریالیانە، بەڵکو دادایانەش پشت بە دووانەی ڕەخنە و پێکەنین دەبەستێ و شیعر تاتە دەکات، هەندێجاریش لەبری ئەوەی بەر مرۆڤ بکەوێ، لەسەر شەقام بەر وڵاخێکی بنەس دەکەوێ، کە ئومێدێکی زلی لەسەر هەڵچنراوە!

دەتوانم بڵێم گوتاری شیعری، شیعر تاتە دەکەم، هەوڵێکە بۆ بەیەکگەیاندنی هونەری کارکاتێر و کۆمیدیای ڕەش، تێکەڵکردنی سوریالییەت و دادییەتە. واتە ڕەخنەگرتنە لە واقیع، بەدەم گاڵتە و پێکەنینەوە. گوتاری شیعر تاتە دەکەم، راڤەکردنی دنیایی کوردییە لە ڕێگای بیرکردنەوەی عەقڵانییەوە، لە شێوەی مافورێکی چنراو، بەو مانایەی، کە لە کۆمەڵێك نەخشی جیاواز و هێلی پێچاوپێچ پێکهاتووە. لە کۆی ئەو بەیەکگەیشتن و تێکەڵکردنەدا جەوهەری شیعری عەباس عەبدوڵڵا یوسف لە بنەمادا بریتییە لە دۆزینەوەی هێلی پەیوەندی نێوان گۆڕانەوە و شیعرییەت، لەو پرۆسەیەشدا شاعیر کەمتر بەر دۆزینەوە دەکەوێ و زێتر وزەی شیعری لە راڤەکردنی گۆڕانەوەوە

هەڵدەگرێتەوە و لەوەشەوە بە جۆرێك لە جۆرەكان تەكنیكی شیعرییەتی دەكات. بەڵام شیعرییەت گێڕانەوە نییە! وەك چۆن جۆرێك نییە، لە هەڵقوڵاویی پەرشبووی پڕشنگی ماناكانی بیركردنەوەی لۆژیكی.
لەو لێكدانەوەیەدا، دەمەوێ بیسەلمێنم، شیعر تاتە دەكەم، شیعرییەت لە راڤەكردنی گێڕانەوەدا تەخ دەكاتەوە. ئەو روونكردنەوەیە، راڤەكردنی وسبەلێكراو و مانا شاراوەكانی وشە لە گێڕانەوەدا وەك قووڵایی دەریاوە دەبینە و لەلایەكی دیكە، پێیوایە دەشێ لە دەزینەوەی ئاستەكانی پەیوەندی دەق و خوێنەر، شیعرییەتی خوێندنەوە بخاتە روو.
لە یەكەمدا، كاتێ شاعیر لە روانگەی راڤەكردنی گێڕانەوە و بیركردنەوە مامەڵە لەگەڵ مانا وسبەلێكراوە و شاراوەكانی وشە دەكات، ئەو كارەی لەبری ئەوەی بەرەو شیعرییەت بێتەوە، بە پرسێكی عەقڵانی دەگۆڕێت! پرسی بیركردنەوەی عەقڵانی پرسێكی لۆژیكی حیسابییە، نەك خەیاڵی شیعری.
لە دووەمدا، كاتێ بە دەستهێنانی شیعرییەت لە روانگەی ئەویدیكەی جیاواز و خوێندنەوەی جیاوازەوە تەماشا دەكەین، لەبەر ئەوەی چەمكی راڤەكردن بۆ خوێنەر و ئاستی خوێنەرەوە دەلكێ، دەشێ لەو تەماشاكردنەدا شیعرییەت پڕشنگ بداتەوە.
بە بنەمای یەكەم، سوودم لە شیعرییەتی (ژان كۆهین) وەرگرتووە، كە پێیوایە شیعرییەت زانستی شێوازگەری شیعری و زانستی لادانی زمانەوانییە. بە بنەمای دووەم، وەك ئەركێك لە ئەركەكانی پەیوەندی نێوان دەق و خوێنەرە جیاوازەكان، سوودم لە (تۆدۆرۆف) وەرگرتووە، كە قسە لە شیعرییەتی خوێندنەوە، یان وەرگر دەكات، ئەو جۆرە قسەكردنەش شیعرییەت بە ئاستەكانی خوێندنەوە و خوێنەرەوە دەلكێنێ.
بەڵام جەختكردنی شاعیر لە راڤەكردنی گێڕانەوە و زۆتر بایەخدان بە مانا شاراوە و وسبەلێكراوەكان و دامەزراندنی بنەمای گوتاری شیعری لەسەر گێڕانەوە، فەرامۆشكردنی بنەمای تەماشاكردنی دووەم دەگەیەنێت. چونكە وەك دیارە لە تاكدەرییەكانیدا هەمیشە دەیەوێ بە پێكەنین بە گێژ كوێرەوەرییەكاندا بچێتەوە! هەمیشە دەیەوێ زەردەخەنە لە كارەسات قەرز بكات و بە قەشمەر تەنێ لە خەونە بەدینەهاتووەكان بكاتەوە. هەمیشە دەیەوێ لە دەریاوە بەرەو قووڵاییەكان بێتەوە.
شاعیر دەڵێ: ژنەكەم بە تیلەی سواڵەتی سەمەرەی، پانتۆمی پینەكرد. (بڕوانە: ع. ع. یوسف، نانە تاتە دەكەم، 2013، هەولێر، ل74) وەك دەبینین لە رێگای دووبارە گێڕانەوەوە و قووڵاییەكانی دەریاوە، تابلۆكان تێكدەشكێنێت و هەموو ئەوەی لە گێڕانەوەدایە، پەردەی لەسەر هەڵدەداتەوە.. لەژێر خێوەتەكەی خۆی دەیەوێت لە رێگای

تاکدەرییەکانی خەونێکی گەورە شیعری بچنە! هەر لەوێشەوە هەوڵی کەشفکردنی توانا بێکۆتاییەکان و چێژی مانا وسبەلەکراو و شاراوەکان دەدات. پێیوایە ئەو توانا و چێژە لە نهێنی کەلەپوری کوردی و گێڕانەوەی قسەی سادە و فۆلکلۆرەوە خۆیان حەشار داوە.
(غازی حەسەن) لە کتێبی (فەیلەسوفە، کەرە، سێ پێیە، سپییەکە، ئەمریکا، 2024، چاپی ئەلکترۆنی) کە لێکۆڵینەوەیە لەسەر شیعرە تاکدەرەکانی عەبباس عەبدوڵڵا یوسف، دەڵێ: شاعیر لە ڕێگای قسەی ئاسایی، قسەی پڕ واتای سەر زاری خەڵك، دەقێکی کورت و چڕ و پوختی تێژی لەواتای بۆ مانا و فۆرم و گوزارشت و گێڕانەوە و دەربڕینی نوێ بەرهەمهێناوەتەوە، ئەو شارەزاییە، لە کەلتوور و نەریتی ئەوانی دیکە لەنێو کۆمەڵگا.
بە جۆرێکی دیکە دەتوانم ئەو قسەی پشتڕاست بکەمەوە و بڵێم شاعیر لە ڕێگای مانا شاراوەکان و وسبەلەکراو و ئارەزووە بەدینەهاتووەکانەوە، گەمەی ئازادی لەسەر قووڵایی دەرەوە دادەمەزرێنێ! ئەگەرچی ئەو خۆی بە خزمەتکاری شیعرییەت و قوڵایی ناوەوە دەزانێ، بەڵام بە خاتری گرینگیدا بە وێنەی لێکچووی نێو حیکایەتەکان و قسەی سەر زاری خەڵك، بە شیعرییەتێکی هەژارەوە دەگەڕێتەوە! لەگەڵ ئەوەشدا دەشێ لە ڕێگای ئاستی بەرزی خوێندنەوە و خوێنەر و وەرگرەوە بە جۆرێکی دیکە شیعرییەت لە تاکدەرەکانەوە بەرهەم بهێنینەوە.
دواجار لەوەی کە دێ، ئەگەرچی شاعیر وەك (پاڵەوانێکی سوریالی) حیکایەتی ئازادی و کەرامەتی مرۆیی، لەسەر شەقام کەدەکاتەوە. بەڵام لە پەناو وێنەی کاریکاتێری و کۆمیدیای ڕەش و دادایییەتەوە پەیوەندییەکی تووند بە گێڕانەوەوە دەکات. واتە ئەگەرچی سوریالییانە خۆی بە خزمەتکاری (شۆڕش) دەزانێ، بەڵام لە ئاوێتەکردنی سوریالییەت و دادایییەتدا، ئازادی خۆی لە هەڵێنجاندنی مانا وسبەلەکراو و شاراوە و جیاوازەکانی راڤەکردنی گێڕانەوەدا دەبینێتەوە. سوریالییەکان ئازادی خۆیان لە خەیاڵی شیعرییدا بەرجەستە دەکرد. بەڵام شاعیر ئازادی خۆی لە ڕێگای گاڵتە و گەپەوە بە دەست دەهێنێ.

مینیماڵیزم
(بزوێنەری نانە یان تاکدەری)

ئایا مینیماڵیزم بە رزگاربوون لە زێدەکانی ژیان و ئازادی، لە نانە، شیعری زیپ، پۆستەرە شیعر، هایکۆ، هانکا، ئەفۆریزم، نزیکە، یان لە بەیت و تاکدەری؟! بە کورتی مینیماڵیزم بزوێنەری نانەیە، یان تاکدەری؟

وەك دەزانین وشەی نانۆ لە وشەی گریكی “نانۆس” وەرگیراوە، كە بە مانای كورتەباڵە دێت. نانۆ كەی شتە بچوكەكان دەگرێتەوە، بە پێوانەی بەشێك لە ملیار دێت (یەك لەسەر ملیاری مەتر، یەك لەسەر ملیاری چركە..) نانۆ بچووكترین بەشی ماددەیە، كە پارێزی لە خەسڵەتە فیزیاوی و سرووشتییەكانی دەكات. ئەوەش وا دەكات، بەتە رەگەزێكی روون و بێ خەت و بەرز.

نانۆ شیعر، شیعری زیپ، پۆستەرە شیعر، ئەفۆریزم.. هەموو ئەو ناونانە بەدیوەك لە دیوەكان پەیوەندییان بە خێراییەكانی سەردەم و ماكدۆناڵد و كۆكاكۆلاو و شەفافییەت و گەرمی و ئاوڕ نەدانەوە و جیاوازی و هەڵكردن و چێژیردنی لەپڕ و خەونە رەنگاوڕەنگەكانەوە هەیە… لە نانۆشیعردا زمان ئامرازێك نییە، ئەمە بەكاری بهێنین، بەڵكو ماددەیەكە ئەمەی لێدروستكراوین. بەڵام مەرجی سەرەكی هایكۆ، هانكا، باوەڕ هێنانە بە زمانی پاك و بێگەردی ساتی یەكەم، باوەڕ هێنانە بە هەژاری و بێدەسەڵاتیی زمان، كە ناتوانێ شایەتحاڵی ئەسڵ و حەقیقەت بێ، واتە لە بنەمای شیعری هایكۆدا رۆشنبیرییەكی گەورەی سەفیگەرایی دەبینرێت، كە هەوڵدەدات زمان بە ساتەوەختی خەلیقەت بباتەوە. لێرەوە دەپرسین ئایا هایكۆ، یان تاكدێرییەكانی ع. ع. یوسف دەچنە نێو مەبەستەكانی سەردەمەوە، كە نانۆشیعر پەیڕەویان دەكات؟!. رەنگە ع. ع. یوسف بە جۆرێك لە جۆرەكان لە خانەی بە گژداچوونەوەی كورتەرییەكاندا، لە هایكۆی ژاپۆنی زۆر دوور نەبێت! بەڵام هایكۆی ژاپۆنی و بەیتی عەرەبی و تاكدێرییەكانی ع. ع. یوسف، ناچنە نێو مەبەستی پەیوەندیی خێراكانی نانۆ و شیعری زیپەوە.

لە شیعری كۆنی عەرەبیدا چەمكی (بەیت) تاكدێری بە مانا شیعرییەكەی بەرفراوانە و ئەدۆنیس بە ناونیشانی (دیوانی تاكدێری، 2010) بەشێكی زۆری لەو تاكدێرانە كۆكردۆتەوە و پێشەكی بۆ نووسیووە. بەڵام (ئەنفرتی) شاعیری ئیتاڵی، كەمێك شیعرێكی بە ناوی (ژیانی مرۆڤ) هەیە، كە نەك هەر شیعرەكانی تاكدێریین، بۆ نموونە: بێ بەكەتایی روونـاك دەبییەوە. بەڵكو هەندێجاریش شیعرەكانی لە دوو وشە زیاتر نیین. ئایا لەو بارەوە دەتوانین ئەنفرتی بە ئاڤانگارد ببینین، یان بەیتی عەرەبی و هایكۆی ژاپۆنی؟! سەرەڕای هەموو ئەوانەش دەكرێ بڵێین لە شیعری نوێی كوردیدا ع. ع. یوسف لە تاكدێرییەكانیدا ئاڤانگاردە.

بێگومان بەیتە شیعری عەرەبی پێش ئەو هەوڵەی ئەدۆنیس لای شاعیرێكی وەك (خەلیفە محەمەد ئەلتلیسی) بە فۆرمێكی گەشی شیعری عەرەبی دەناسێنرێت. ئەلتلیسی لە هەوڵەی كۆكردنەوەی (قەسیدەی تاكدێری- دار الشرق، 1991)دا، پێیوایە قەسیدەی تاكدێری (بەیتی عەرەبی) پشت بەو

تێگەیشتنە دەبەستێت، کە پڕشنگەکی لەناکاوە، بروسکەیەکی تێپەڕە، پاڵنەرەکی ویژدانی و ریتمەکی هەڵبڕاوە، گۆرانییەکی کورتە، گوزارشتکردنەکی چڕ و پڕە…هتد، ه.س.پ. ل31.
دەشێ بڵێین ئەو وەسف و پێناسەیە لەگەڵ کورتە شیعر و شیعری هایکۆ زۆر جیاوازییان نییە! بەڵام لە سەدەی سێنزەمەوە هایکۆ لە تەك (هانکا) وەك فۆرمەکی سەربەخۆی شیعری کلاسیکی ژاپۆنی دەرکەوتووە، کە بە کورترین شیعری جیهانی دەژمێردرێت و لە کەمترین وشەدا و لە سێ کورتە رستەی (5/7/5) بڕگەیی پێکهاتووە و مانای چڕ و قووڵ بە دەستەوە دەدات. لە هایکۆی ژاپۆنیدا سروشت ڕەنگدانەوەی ڕۆحە و بابەتەکان بە شێوەیەکی جوان و ڕەمزی بەکار دەهێنرێن. واتە هایکۆ زیاتر روو لە کەسی و سۆزداری دەکات.
بەڵام تاکدێرییەکانی ع. ع. یوسف، روو لە گۆڕانەوە و هەڵکۆڵینی مانای وسبەلەکراو و شاراوەی گۆڕانەوەکانە و لەو خاڵەوە هەوڵدەدات لە شیعرییەت نزیکببێتەوە! یان بە مانایەکی دیکە بە درێژەدان بە نزیکبوونەوە لە شیعرییەت، پەردە لەسەر مانایەکی قووڵایی دەروەی هێزە داخراوەکان هەڵدەماڵێ، تاکو دەخەشی، قەناعەت، پانتاییەك بە ئازادی راڤەکردنی جیاواز دروست بکات، بە ئەوەش روو لە شێوازی کۆمیدیای ڕەش دەکات. بەو مانایەش تاکدێرییەکانی بە جۆرێك لە جۆرەکان لە دۆخی راستەقینەی گۆڕانەوەی مرۆڤی کوردیمان نزیك دەکاتەوە و بارودۆخی کوردیمان بە رووندەکاتەوە. تاکدێرییەکانی شاعیر نیشاندانی تراژیدییەکانی مرۆڤی کوردییە، کە بە قووڵی تووشی دەردی تووندوتیژی و ستەمی دەسەڵات بووە. تاکدێرییەکانی بە ئەوە نووسراون، کە مانا و شیعرییەت لە ڕێگای پێکەنینەوە بە یەك بچەمێنێتەوە، چالاکی نێوانیان تا سنوری لێکخشان درێژ بکاتەوە و گاڵتە بە بریقوباقی ئەو شیعرە بکات، کە پڕاوپڕ بە واقیعە؟!
غازی حەسەن دەڵێ، تاکدێری لای عەباس ڕەنگە پەیوەندییەکی پتەوی بە (ترسەوە) هەبێت. ترس لە سیاسەت، حزبایەتی، کۆمەڵگا، دەوروبەر… ه.س.پ. ل 45. لە گۆڤاری (دیوان، تەمموزی 2023) عەباس عەبدوڵڵا یوسف دەڵێت: من لە دەسەڵات زۆر ترساوم، چونکە زۆر دەڕەقانە و دڕندانە مامەڵەی دەکرد، بۆیە پێموابوو چوونە دەرەوە و شاخ و بەرەی هێزی چەکداری هی پیاوی ئازا و نەترس و پیاوی خۆڕاگرە. بە هەمان شێوە لە تاکدێرییەکیدا دەڵێ: هێشتا دەرەوەی سەر، لە مێشك بێ مێشکترە. ل29. لە ناو ئێستای هەتاهەتایە، ئایندەم ونکرا. ل73.
ئەگەر لە هایکۆی ژاپۆنی و تاکدێری کلاسیکی عەرەبی چەقین لەنێو کات و ونکردنی ئایندە، سروشتی و خۆرسك بکەوێتەوە! ئەوە وەك گوتمان نانەشیعر پەیوەندی بە خێراییەکانی سەردەم و چەژیردنی لەپڕ و

خەونە ڕەنگاوڕەنگەکانەوە دەکات. نا‌شیعر پڕشنگەکانی ئێستا لە کردەی پێشەسازیدا دەنووسێتەوە. بەڵام تاکدێرییەکانی ع. ع. یوسف وێنەیەکی کاریکاتێری لە مانا شاراوە و وسبەڵکراوەکانی گێڕانەوەی تەنزئامێز دەگرێ و بە کۆمیدیای رەش رەنگی دەکات، کە نوغرۆی راڤەکردن و ئاماژە و مێژوو و کاریگەری کلتووریی و پاشماوەکانی کەلەپوری کوردین. بە دیوەکەی دیکەش رەنگی رەش و سپی و راڤەکردن و لێکدانەوەی ژیانی کۆنکرێتی خەڵك، وەك زمانی نووسینی تاکدێڕەکانی تەماشا دەکات.

عەباس عەبدوڵڵا یوسف دەڵێت: تاکدێری ستایلێکی تایبەتە بە خۆم، یان لانی کەم هیچ کەس بەو ستایلەی من ناتوانێ بنووسێت، کە لە کورترین هەناسەی شیعریدا زۆرترین مانا ببەخشێت، ئەمەش بواری گفتوگۆی تێدایە و ئامادەم سەرپێی کۆمەڵێك دێر بە یەك زیاد بکەم و پاشان هەمووی زیادەکان فڕێ بدەم (گۆڤاری دیوان، ژ 28 – 2023). چاوەڕوانی خەمم. ل24. کەواتە خۆی خۆی دەنووسێتەوە و دەیەوێ لە نێو هەر وشەیەکی رەش و سپیدا شتێکی نوێ بدۆزێتەوە.

سپیکردنەوەی هونەری کاریکاتێری
(شێوازی کۆمیدیای رەش)

هونەری کاریکاتێر، هونەرێکی دێرینە و ئاوێتەکردنی بە کۆمیدیای تاریك، بنەمای ئەو لێکۆڵینەوەیەی لەسەر دامەزراوە. وەك دەزانین کۆمیدیای رەش ساڵی 1935 (ئاندرێ پریتۆن) بەکاری هێناوە. بێگومان کۆمیدیای رەش، لە تێکەڵکردنی سوریالییەت و دادیەت و لەوەشەوە بە دەسنیشانکردنی رەهەندە نەبینراوەکان و لێچ و ئەگەری کراوەی تاکدێرییەکانی ع.ع. یوسف رۆڵی تایبەتی دەگێڕێ. بەڵام نەك وەك بە نرخکردنی پرسی شیعرگەرایی و گێڕانەوەگەرایی، بەڵکو وەك دۆزینەوەی مانا وسبەڵکراوەکان و بەدواداچوونی سپیکردنەوەی هونەری کاریکاتێری بە شێوازی پێکەنینی رەش!

هەڵبەتە شیعر حەقیقەت بە مانا سادەییە واقیعیەکەی ناگێڕێتەوە! وەك دەزانین تاکدێرییەکانی ع.ع. یوسف سپیکردنەوەی هونەری کاریکاتێرییە بە کۆمیدیای رەش، گاڵتەکردنێکی جەرگبڕە بە ستەمی دەسەڵات و واقیع. کەواتە شاعیر لە نواندنی شیعر و گێڕانەوەدا نایەوێ وێنەی حەقیقەت بکێشێ، بەڵکو لە پێناو وڕوژانی بیرکردنەوەی رەخنەگرانەی (خوێنەر/ وەرگر)دا هەوڵی گرتنی وێنەیەکی لێکچووی حەقیقەت، بە کامیرای کۆمیدیای رەش، دەدات.

وەك لەسەرەوە ئاماژەم بۆ کرد، هونەری کاریکاتێری لە شێوازی کۆمیدیای رەش، مەیلی بۆ گێڕانەوەی مانا شاراوەکانی ناو حەقیقەتی زۆرترە، لە مەیلی بۆ خەیاڵ و شیعرییەت!! لەرەوەیە شاعیر لە

تاکدەرییەکانیدا زۆتر جەخت لە مانا شاراوە و وسبەڵەکراوەکانی کلتور و قسە زانە و باوەکان دەکاتەوە و وەك شێوازی گێڕانەوە تەرجەمەی ژانوژوارەکانی سەردەمیان دەکات، نەك وەك خەیاڵی شیعری و شیعرییەت.

چەقۆ هەر بۆ رووتی بینراوە. ل51.

ئەو تاکدەرییە لە گێڕانەوەی چەقۆ هەر بۆ رووتی بینراوە، وەك ئەوە وایە، شاعیر لە رێژەکی سەختدا بێ و (ئەپێکرایف)انە لە کاتی مردندا تیغی چەقۆی لەسەر تاقی بکەنەوە و لە شێوازی کۆمیدیای رەشدا بڵێ (ئەگەر بمزانیایە کە ئەوە روودەدات، بەردی گەورەم قووتدەدا بۆ ئەوەی زیان بە تیغەکە بگەیەنم). ئەوەش یەکێکە لە رێچوونەکانی بەرەو قووڵایی دەرەوە.

ئاشکرایە چەقەی رووت، وەك میوەی رووتی شیعری، کە خوێنەر لە کاتی خوێندنەوەدا تامی بکات، ئەگەرێکی لاوازە. بەڵام وەك راڤەکردنی نهێنی حیکایەتی دەسەڵات و ستەم و داپڵۆسین ئەگەرێکی بەرزە و هێزی تایبەتی هەڵگرتووە. جگە لەوەش بینینی چەقەی رووت، تووندوتیژییە، تووندوتیژی فەرامۆشکردنی خەیاڵ و فەنتازیاکانی شیعرییە و زۆتر روو لە حەقیقەتە! بەڵام بە دیوەکەی دیکە پەردە هەڵدانەوە لەسەر تووندوتیژیش، وەك کەشفکردنی نهێنی حیکایەتەکان، ئاگادارکردنەوەیە، بۆ دوورخستنەوەی جەستەی مرۆڤ لە ئازار و پەیکان.

ئەگەرچی رووتبوونەوەی چەقۆ، وەك میوەی رووت، هەستی شیعری کەمتر نیشان دەدات، بەڵام وەك دەرخستنی رووەکانی ستەمی دەسەڵات، راستییەکی زۆری لەخۆدا حەشار داوە. رووتکردنەوەی چەقۆ وەك ئەگەری میوە، کردەیە! وەك ئەگەری حیکایەتەکی رووت، کارە! یەکەمیان هەر چەندە کول بێ، رووی لە تامی شیعرە، دووەمیان هەرچەندە تیژ بێ رووی ئاشکراکردنی حەقیقەتی زۆترە. لە یەکەمیاندا دەشێ خوێنەر چێژ لە شێوازی جیاوازی کردەی رووتکردنەوە ببینێ و لە دووەمیاندا خوێنەر بۆ دونیاییەوە ئاوەتەی کاری گێڕانەوەی رەخنەگرانەیە.

بە کورتی یەکەمیان وەك کردە، دەشێ لە نهێنی رووتکردنەوەدا جوانییەکی لەپڕ و بریسکەئامێزمان پێببەخشێ. دووەمیان وەك کار، راستییەکی رامانئامێز دەگەیەنێت. کەواتە ئاوێتەکردنی سپیکردنەوەی هونەری کاریکاتێری بە شێوازی بەکارهێنانی کۆمیدیای رەش، تێکەڵکردنی شیعرگەرایی و گێڕانەوەگەراییە، ئاوێتەکردنی جوانی و حەقیقەت، پێکەنین و گریانە!

چاوەڕوانی خەمم. ل24.

هەرگیز تاکی جیاواز لەنێو زاراوەیەکی گشتیدا ناتوێتەوە. چاوەڕوانی خەمم. چونکە تاکی ناوازە جارێك دەبێت و دووبارە

نابەتەوە. لە تاکدەرییەکانی عەباس عەبدوڵڵا یوسف مرۆڤ وەك تاك زۆرتر جێگای بایەخی حەقیقەتی گێڕانەوەیە و کەمتر جێگای بایەخی خەیاڵی شیعرییە! چونکە شیعر بە حەقیقەت ناگێڕێت، بە ئەوە ناگێڕێت، کە دەسەڵات چۆن خۆی وەك تێزی گشتی پیادە دەکات. لە شیعردا خەیاڵ و هەستی جیاوازی خودگەرایی دەبێتە جیگای سەرنج، نەك حەقیقەت! شیعر خەیاڵ و هەستی جیاوازی و فرەڕەهەندی مانا و بۆچوونی گێڕاو بە جۆرێکی کتوپڕ دەبەخشێ! گێڕانەوە بەرجەستەکردن و چەسپاندنی نهێنی ئایدیۆلۆژی تاکڕەهەندی و لۆژیکی نەگۆڕ و گشتییە. هەڵبەتە تێگەیشتنی نێوان حەقیقەت و خەیاڵ، تێگەیشتنە لە دەرەوەی ئەفلاتوونەوە، چونکە شیعر درۆ نییە، بەڵکو تەنها حەقیقەت وەك ئەوەی هەیە ناگێڕێتەوە، ئەدەب وەك حەقیقەت خۆی دەرناخات، بەڵکو وەك (ئیکۆ) دەڵێت: مەدەلێك لە حەقیقەتمان پێدەبەخشێ، کە زۆر خەیاڵییە. بێگومان کاتێك کافکا لە دەری یەکەمی ڕۆمانەکەی (مەسخ)دا گریگۆر سامسای پاڵەوان وەك قالۆنچەیەکی گەورە نیشان دەدات و لە حەقیقەتەوە دەکەوێتە دەرەوەی حەقیقەتەوە، دەکەوێتە واقیعێکی دیکەوە، کە فانتازی و خەیاڵییە، دەکەوێتە شێوەیەکی دیکە لە واقیعیەت، کە لە دنیای خەیاڵی شیعریمان نزیك دەکاتەوە، نەك حەقیقەتی واقیعی.

بەختیار عەلی لە کتێبی (زنجیرەکانی دۆنکیشۆت) دەڵێ: واقیعی ئەدەبی لەسەر لێکچوون لەگەڵ دنیای دەرەوەدا دانەمەزراوە، بەڵکو لەسەر بنەمای ئاماژەدان بە دۆخی مرۆڤ لە جیهاندا کار دەکات. ل147.

بە کورتی لە کۆماری ئەفلاتووندا توڕەیی ئەفلاتوون لەوەدایە، کە شاعیران خەیاڵ بە قووەی لە یادەوەریمان دەچێنن، کە دوایی زەحمەتە تەنها وەك خەیاڵێك بمێنێتەوە! بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا شاعیران هیچ کاتێك کەس لەخشتە نابەن، کە گوایە چیڕۆکێکی راست و واقیعی دەگێڕنەوە. چونکە لە شیعردا ئەدەب ئاوێنەی واقیع نییە. لەو لێکۆڵینەوەیەدا دەمەوێ ئەو خاڵە بکەمە شوێنی ئاوڕدانەوە، واتە دەمەوێ بە هەمان شێوە بڵێم، شیعر زڕەوەنەی کەلەپور و کلتور و فۆلکلۆر و قسەی سادەی خەڵکی نییە، بەڵکو دنیایەکی جیاوازە بە فۆڕم و ئاماژە و خەیاڵی جیاواز، مەدەلێکی دیکەی دنیا و واقیعی ئەدەبی دەدۆزێتەوە. بەو مانایەش عەباس عەبدوڵڵا یوسف ئەفلاتوونییە! چونکە گرنگی بە وێنەی لێکچووی حەقیقەت دەدات و بە ژانوژوارەکانی مرۆڤی سەردەمی دەلکێنێ، بەو مانایەش تاکدەرییەکانی دەچنە خانەی بیرهێنانەوە و یادەوەرییەوە، کە لە پرۆسەی راڤەکردنی مانا شاراوە و وسبەلەکراوەکانی گێڕانەوە بە دەستیان دەهێنە.

کەواتە ئەو قسەیەی غازی حەسەن، کە دەڵێ: شاعیر لە رێگای قسەی

ئاسایی، قسەی پڕ واتای سەر زاری خەڵك، دەقێکی کورت و چڕ و پوختی تێژی لێواتای بە مانا و فۆرم و گوزارشت و گێڕانەوە و دەربڕینی نوێ بەرهەمهێناوەتەوە. ناشێ وەك خەیاڵی شیعری مامەڵەی لەگەڵدا بکرێ، بەڵکو زۆتر هەڵگری وێنەی لێکچووی حەقیقەتی ئەفلاتوونی و حیکاییە!

لێرەوە بە بڕوای من، عەبباس عەبدوڵڵا یوسف نموونەی ئەو کەسانەیە، کە دەیەوێت لاسایی نهێنی دەقەکانی گێڕانەوە بکاتەوە. دەیەوێ وەك تاکێکی ڕەخنەگر بچێتە لەچی مانای شاراوە و نهێنییەکانییەوە، دەیەوێت ژیانی خۆی وەك گێڕانەوەکان بونیاد بنێتەوە، بە ئەوەی جیاوازییەکانی دەقی حەقیقەت و نهێنییەکانی دەقی شیعری، بە خەیاڵەوە گرێ بداتەوە، بە ئەوەی زمانی شیعری و زمانی گێڕانەوە بە هەند وەرگرێ. ئەو بە دوای نهێنی وسبەلێکراوەکاندا دەگەڕێ، ترسی گەورەی ئەو، لە دەست بە بردنی ئەو نهێنیانە و لە دیتنی ئەو نهێنیانەدایە، چونکە لە پرۆژەی دایە و دەیەوێ لە هەڵماڵینیان دەرگا لە هونەری سپیکردنەوە و ڕەشبردنەوە بکاتەوە. لە پرۆژەی دایە، ڕەشبردنەوەی شیعری بە سپیکردنەوەی ڕاڤەکردنی مانا شاراوەکان چارە بکات. هەڵبەتە ئەو قسەیەم لەوەوە دێ، کە من پێموایە عەبباس عەبدوڵڵا یوسف وازی لە (لم نیازمە) هێنا، لە پێناو سپیکردنەوەی هونەری کاریکاتێری بە تامی ڕەشبردنەوەی کۆمیدی، تاکو لەلایەك دڵخۆشی بە (خوێنەر/ وەرگر) ببەخشێ و لەلایەکی دیکە ڕووبەری ژیانی وسبەلێکراوەکان فرەوانتر بکا، بە ئەوەی خۆی لە ترسی دڕندەیی دەسەڵات بە دوور بگرێ. ڕوونتر بڵێم، بە ئەوەی تا سنورێکی فرەوان، لە ڕێگای گاڵتە و پێکەنینەوە، هەم ئاماژەیەك بە توندوتیژی و ستەمی دەسەڵات بدات و هەم خۆی لە گرفتی ئازادی و گرفتی نەریت و بە کۆمەڵایەتیبوون، بپارێزێ.

کەریش ئابوورینامە و دەڵێ: زێڕین کانگای زێڕە. ل20.

لەو تاکدێرییەدا، ئەگەرچی کەر بوونێکی واقیعی هەیە، بەڵام تەماشاکردنی زێڕین وەك کانگای زێڕ، لە جەوهەردا زڕەوەنەیە، یان سپیکردنەوەیەکی کاریکاتێرییە بە تامی کۆمیدیای ڕەش، کە لەسەر بوونی خەیاڵی فاشیانەی دەسەڵات دروست بووە، نەك خەیاڵی شیعری! خەیاڵی فاشیانەی دەسەڵات فانتازی دروستکردنی دەسەڵاتێکە، بەبێ بەشداریکردنی عەقڵی ئەویدیکەی جیاواز! دەسەڵاتی فاشی تەنها دەیەوێ بیرنەکەرەوە و ملکەچ و پاسیف و کەمئاگاکان بەشداری بکەن. بە دیوەکەی دیکە لای شاعیر خەیاڵی فاشیانەی دەسەڵات، بە گشتی لە خەیاڵی فاشیانەی نەریتی کۆمەڵگای دواکەوتوو جیانابێتەوە.

مرۆڤی بیرنەکەرەوە، کەمئاگا، ملکەچ، پاسیف… هێز بە خەیاڵی فاشیانەی دەسەڵات دەبەخشێ، بەو هێزەش خەیاڵی فاشیانەی دەسەڵات

دوو جولە دەكات، يەكێكيان بە ئاراستەى گەوجاندنى گشت ك□م□گايە،
يەكێكيان بە ئاراستەى گەورەكردنى خەون و فانتازياكانى خۆى. لەسەر هەمان بنەماش دەسەڵاى فاشيانە هێزى گەوجاندن، وەك وزي□كى درۆزنانەى ئەرێنى دەخاتە بەر مرۆڤى ملكەچ، بير□نك□رەوە، كەمئاگا و پاسيف، بەخشينى وزەى درۆزنانە، بۆ مرۆڤى پاسيف دوو جولەى هەيە: يەكێكيان، پرە لە وێنە و ئاواتى نادروست و ناواقيعى دەربارەى واقيع. يەكێكيان، لە رێگاى وێنە ناوبراوەكانەوە مرۆڤى ملكەچ، بير□نك□رەوە، كەمئاگا، پاسيف، خەون و فانتازيا و ئومێدە گەورەكانى داهاتووى خۆى بونياد دەنێت.
رەنگە ئەو خەون و ت□ر□وانييەى دەسەڵات و مرۆڤى پاسيف بەو مانايە بێ، كە خودى ژيان هەر ئەوەيە، كە هەيە! بەو مانايەى كە ژيان لە فانتازيا و خەون و ت□ر□وانينى دەسەڵات جيا نابێتەوە. ئەگەر سيستمى پووچگەرايى بشێ بێتە جێگاى بيركردنەوە، ئەگەر بنەماى ژيان تێكەڵكردنى خەونى دەسەڵات و خەونى تاك بێ، ئەوە تەواوى ژيان و كەرامەتى مرۆڤايەتى و جياوازى و هەمەرەنگى و كرانەوە بە بنبەستبوون دەگات.

دەرئەنجام:
1- لە ئەنجامى ئەو لێكۆڵينەوەيەدا بۆمان دەردەكەوێت، كە عەباس عەبدوڵڵا يوسف شاعيرێكى جياواز و ياخييە، بەردەوام لە دەسەڵاتى زمانى باو و لە سنورە سياسى و نەريتە كۆمەڵايەتييەكان، رادەكات.
2- لەلايەك بەقسەهێنانى كەلەپور و فۆلكلۆر و قسەى سادەى خەڵك و راڤەكردنى مانا شاراوەكانيان، راكردنە لە ئازادى، لەلايەكى ديكە راكردنە لە بەكۆمەڵايەتيبوون. هەر بەو مانايەش لە (لم نيازمە)ەوە بەرەو كۆميدياى رەش هەنگاو دەنێ. واتە لە سپيكردنەوەى ئازادى بۆ رەشبردنەوەى بيركردنەوەى زمان هەنگاو بەرەو سنورەكانى زمانى گ□ر□انەوە دەنێت، لە بەكۆمەڵايەتيبوونى زمانى گ□ر□انەوە دەبێتەوە و هەنگاو بەرەو نهێنى مانا و وێنە رەشەكان دەنێت. لەوێ لەنێو وێنە رەشەكاندا ماڵێك بۆ راڤەكردن بە بەردى گاڵتە دەسازێنێ و بە شێوەيەكى نار□استەوخۆ لەگەڵ رەشبردنەوەى گ□ر□انەوە و سپيكردنەوەى ئازادييەكانى لەو ماڵەدا دەمێنێتەوە، بەڵام لە هەردوو بارەكەدا تاكدێرەكانى لەگەڵ نانۆشيعر جياواز دەكەوێتەوە.
3- كاركردن بۆ ماڵى گاڵتەئامێز و كەشفكردنى نهێنى تاريكى ژيان، كاركردنە بۆ كۆميدياى رەشى گ□ر□انەوە و خەونى دەرچوون، لەوێشەوە ئاوێتەكردنى شيعرييەتى سورياليى و بيركردنەوەى دادايى، دەبنە هۆى سەرەكى شێوانى ئازادى و شێوانى شيعرييەت! چونكە ئازادى و شيعرييەت كردەيە، گ□ر□انەوەى ژيان وەك بيركردنەوە، كارە. دواجار

ژیانی شاعیر لە نەبوونگەرایی، یان لە بوونگەرایی وەهمییەوە دادەخرێت. بەو مانایەش کارکردنی شاعیر بە بەدەستهێنانی وێنەی لێکچووی حەقیقەت، کارکردنە بە نەبوونگەرایی ئازادی… لە کۆتاییدا دەمەوێ بڵێم لەو دوو شێوە بیرکردنەوەیەی لەو لێکۆڵینەوە بەرجەستەیە: کردە وەك رووداوی شیعری، لە کار وەك حەقیقەتی گەڕانەوە، بەردەوامتر و پڕ بەخشترە.

هەولێر 8/8/2024

پێشهاتەکانی سووریا و لێکەوتە ناوخۆیی و هەرێمییەکانی.. شێرکۆ کرمانج

چەند ڕۆژێک پێش ئێستا هەیئەی تەحریری شام کە ڕێکخراوێکی تیرۆریستی نزیک لە تورکیا-یە و پاشخانی دەگەڕێتەوە بۆ ڕێکخراوەکانی قاعیدە و داعش، هێرشی کردە سەر شاری حەلەب، دووەم گەورەشاری سووریا. لە ماوەیەکی کەم سوپای سووریا شکا و شارەکەی چۆڵکرد، ڕێک وەک ئەوەی لە ٢٠١٤ دا لە موسڵ ڕوویدا. ئێستا، کەم تا زۆر، تەواوی شارەکە بە فڕۆکەخانە و شوێنە ستراتیجییەکان لە ناو شار و دەوروبەری کەوتۆتە دەست گرووپەکەی هەیئەی تەحریر شام و هاوپەیمانەکانی. هاوکات، بە پشتیوانیی ڕاستەوخۆی تورکیا، لە باکووری پارێزگای حەلەب، وردتر بڵێین لەو ناوچانەی کە پێشووتر تورکیا و گرووپی سوپای سووریای ئازاد داگیری کردبوون، هێرشیانە کردە سەر ئەو دەڤەرانەی کە لەژێر دەسەڵاتی هەسەدە بوون. لە چەند ڕۆژی ڕابردوو، ئەوانیش پێشرەفتی زۆریان کردووە و هێزەکانی هەسەدە وردە وردە ناوچەکانیان چۆڵ دەکەن. وێنە و نەخشە و جوگرافیا و پارسەنگی هێز تا ئێستا دەڵەمەییە، جارێ نازانرێت کە دەخەکە چی بەسەر دێت، بەڵام سەختە بگەڕێتەوە پێش کەوتنی حەلەب. لەم بابەتە هەوڵدەدەین ڕۆڵ و کاریگەریی و دەرکەوتەکانی ئەم پێشهاتە نوێیە بە بکەرە سەرەکییە ناوخۆیی و هەرێمییەکان دەستنیشان بکەین.

سووریا، بەشار ئەسەد و ڕژێمەکەی

سەرەتا دەبێت ئەوە بڵێین کە ڕژێمەکەی بەشار ئەسەد لە دوای بەهاری عەرەبی و سەرهەڵدانی شەڕی ناوخۆ بە پشتیوانی سێ هێز و لایەن لەلێواری مەرگ گەڕایەوە. ڕاوێژ و پلان و بەشداری سوپای پاسدارانی ئێران و چەکدارەکانی حیزبوڵای لوبنانی لەلایەک و هێزی ئاسمانی ڕووسیا لە لایەکەی دیکە نەبا ڕژێمەکەی ئەسەد دەربازی نەدەبوو.
ئێستاش ئەو داڕمانەی سوپاکەی ئەسەد ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە لاوازبوونی هەر سێ هاوپەیمانە سەرەکییەکەیەوەی هەیە. گورزە بەردەوام و کوشندەکانی ئیسرائیل لە چەند ساڵی ڕابردوو و کوشتنی دەیان ئەفسەری پلەبەرز و لێدانی سەدان بنکە و بارەگای سوپای پاسدارن لەناو سووریا، توناکانی ئێرانی لە بەهاناوەهاتنی ئەسەد تەواو کز کردبوو. هاوکات، هێرشەکانی ئیسرائیل بۆ سەر حیزبوڵا و کوشتنی زۆربەی هەرە زۆری سەرکردەکانی، بە حەسەن نەسروڵا-وە، لەگەڵ هەڵتەکاندنی ژێرخانی سەربازیی ئەو ڕێکخراوە هەم لە لوبنان هەم لە سووریا، ئەسەدی بێ بەش کرد لە بازووەکی بەهێز کە لە ٢٠١١ ەوە لە خەتی پێشەوە، نەک خەتی دواوەی، سوپای سووریا شەڕیان بەدژی هێزە سوننە-ئیسلامگەراکانەوە دەکرد. بێجگە لەمە، سەرقاڵبوونی هاوپەیمانە نێودەوڵەتییەکەی ئەسەد، ڕووسیا، بە شەڕی ئۆکرانیا، هێندەی دیکە بەرەی سووریا-ئێران-حیزبوڵای لە بەرانبەر هێزە نەیارەکانیان لاوازتر کردبوو.
لەپاڵ ئەمانە، ڕژێمەکەی ئەسەد و سوپاکەی ماندوون و گەلی سووریا-ش ئەگەر ڕۆژێک لە ڕۆژان پشتیوانی حکومەتیان کردبێت لەبەر چاوی ڕەشی ئەسەد نەبووە بەڵکوو لەبەر مێژووی ڕەشی گرووپە جیهادی و سەلەفییەکانە کە بەشی هەرە زۆری ئۆپۆزسیۆنی سووریی پێک دێنن. ئەمەش وای کردووە کە جارجار شەقام پشتیوانی لەو گرووپانە بکات بەدژی سوپای سووریا.

تورکیا

لەم ڕووداوانەی ئەم دواییە، تورکیا بکەری سەرەکییە. ڕەجەب تەیب ئەردۆگان، سەرۆکی تورکیا، دوای پاڕانەوەیەکی زۆر لە ڤلادیمێر پوتین، سەرۆکی ڕووسیا، لە ٢٠٢٠ بە ڕێککەوتنێک گەیشت کە هەرچی پاشماوەی گرووپە تیرۆریستی و جیهادی و سەلەفییەکان هەیە لە پارێزگای ئیدلیب داڵدە بدات. ئەمە لەو کاتە دابوو کە سوپای سووریا و ئێران و حیزبوڵا بە پاڵپشتی هێزی ئاسمانی ڕووسیا، حەلەب و ناوچەکانی دیکەی ژێر دەستی ئۆپۆزسیۆنی سووریا-یان یەک لە دوای یەک ڕزگار کرد. دیارە ئەوکات وا بڕیار بوو کە ناوچەکە لە چەک دابماڵدرێت، بەڵام جێبەجێ نەکرا. تورکیا لەو کاتەوە ئەو گرووپانەی ئیدلیب و ئەوانەش کە لە ناوچەکانی جەرابلس و ئەلباب و

ئەعزاز و عەفرین، دوای دەرپەڕاندنی هێزە کوردییەکان و هەسەدە، داڵدە دابوون، ئامادە دەکات بۆ ڕۆژێکی ئاوا. پرسیارەکە ئەوەیە بۆ لەم کاتە؟

ئەوەی کە سیاسەتی دەرەوەی تورکیا لە ناوچەکە ئاراستە دەکات، پرسی کوردە. تورکیا بوونی کورد لە هەر شوێنێک وەک هەڕەشەیەکی وجودی دەبینێت، هەموو هەوڵێک دەدات بنبڕی بکات، ئەوەی بۆ نەکرێت گەمەی لاوازکردنی کورد دەکات. تورکیا پاڵنەری سەرەکی پشت ئەو جووڵەیەیە کە لەم ڕۆژانە لە حەلەب و سووریا هاتنەپێش. ئەو پێی وایە کە ئەمریکییەکان پشتیوانی کوردەکان دەکەن لە سووریا؛ ئێران و سووریا مامەڵەیان لەگەڵدا دەکەن، بەهێزیان نەکەن لاوازیان ناکەن. تورکیا هەلی بێهێزیی بەرەی ئێران و سەرقاڵی ئەمریکای بە دەستاودەستکردنی دەسەڵات قۆزتەوە و دەیەوێت بە بەردێک چەندێک کێشک□ یەک بکوژێت.

یەکەم، کورد (هەسەدە) سەرقاڵی شەڕ بکات، ئەگەر بۆشی کرا لەڕێگەی پڕۆکسییەکانییەوە گورزی لێ بوەشێنێت، وەک ئێستا لە تەلڕەفعەت و ڕۆژهەڵاتی حەلەب و ڕێگەی M4 دەبینرێت.

دووەم، ساڵێک زیاترە، تورکیا دەیەوێت دانوستان بکات لەگەڵ سووریا بە مەبەستی لاوازکردنی پێگەی کورد و گێڕانەوەی سوپای سووریا بۆ ئەو شوێنانەی کە هێزەکانی هەسەدە کۆنتڕڵیان کردووە، ئەسەد تا ئەمڕۆ نەهاتۆتە ژێر بار. ئەم هەوڵەی تورکیا بەو ئاراستەیەیە.

سێیەم، هەر لە ڕێککەوتنی □□□وی هیند-کەنداو-ئەوروپا (IMEC) کە وا بڕیار بوو بە ئیسرائیل-دا تێپەڕێت تا دەگاتە لێدانی حەماس و حیزبوڵا و پڕۆکسییەکانی دیکەی ئێران و دانوستانەکان، تورکیای تێدا کەنارگیر کراوە. ئەمەش تورکیای نیگەران و توڕە کردووە. ئەم جووڵەیەی تورکیا پەیامێکە بۆ هەمووان (ئیسرائیل، وڵاتانی کەنداو، ئەوروپا، ئەمریکا، تەنانەت هیندستان-یش) کە ئێمە ئێستاش یاریکەرێکی سەرەکین لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و بێ ئێمە نە ئاشتی نە شەڕ ناکرێن.

چوارەم، تورکیا ماوەیەکە دەیەوێت پڕۆسەی ئاشتی لەگەڵ کورد لە باکوور زیندو بکاتەوە، بەڵام دەیەوێت بە کورد بڵێت کە ئەوە منم بڕیار لە مافەکانتان دەدەم چونکە ئەوە منم کە لە ناوچەکە نەک هەر لە باکوور بڕیاری شەڕ و ئاشتی دەدەم. بەکورتی دەیەوێت بە کورد بڵێت، کە وەک دەولەت باخچەلی گوتی، دەبێت بێن و خۆڕادەستی ئێمە بکەنەوە.

ئێران و حیزبوڵا و “بەرەی مقاوەمە”

ئەگەر شەڕی داعش و دەرکەوتەکانی، هێزی ئێرانی گەیاندبێتە ترۆپک، ئەوا شەڕی غەززە و لێدانە جەرگبڕەکانی حیزبوڵا و حەماس توناکانی

ئێرانی هێندە دابەزاندووە کە مەگەر شەڕە تاقەتپڕووکێنەکەی عێراق-ئێران (١٩٨٠-١٩٨٨) هێندە کاتی خۆی لاوازی کردبێت. پێشهاتەکانی چەند ڕۆژی ڕابردوو ئەگەر دەیان هۆکاری لە پشت بووبێت بەڵام هیچیان بە قەد کزبوونی ئێران و نینەکردنی پڕۆکسییەکانی کاریگەریی لەسەر ئەم شکستەی سووریا لەبەرانبەر گرووپە جیهادییە سوننەکانی سووریا نەبووە.

پەیوەندی ستراتیجی ئێران لەگەڵ سووریا دەگەڕێتەوە بۆ ساڵانی شەڕی ئەو وڵاتە لەگەڵ عێراق، کاتێک کە بەجگە لە سووریا هەموو وڵاتانی دیکەی عەرەبی پشتیوانیان لە عێراق دەکرد. گرنگی سووریا بۆ ئێران لەگەڵ دروستکردنی حیزبوڵا لە باشووری لوبنان دەیان هێندە زیادی کرد. سووریا ئەو ڕێڕەوەیە کە هیلالی شیعی تەواو دەکات، هیلالێک کە لە ئێرانەوە دەست پێ دەکات و بە عێراق و سووریا-دا تێپەڕ دەبێت بۆ باشووری لوبنان. بە واتایەکی دیکە، ئەو ڕێڕەوەیە کە ئێران چەک و تەقەمەنی پێدا دەگەیەنێتە حیزبوڵا تاوەکوو هەڕەشە لە ئیسرائیل بکات. بۆیە وەک لە ٢٠١١، کاتێک گڕی یەکەمی شەڕی ناوخۆی سووریا سەری هەڵدا، ئێران هەرچی لە توانایدا بوو خستیە گەڕ بۆ پاراستنی بەشار ئەسەد و ڕژێمەکەی، لەوێشدا سەرکەوتوو بوو.

ئێستا کە گڕی دووەمی شەڕی ناوخۆی سووریا دەستی پێ کردووە، ئێران هەمان هەوڵ دەدات بەڵام لە پێگەیەکی زۆر لاوازتر. پێگەیەک کە ساڵانێکە کەوتۆتە بن ڕەحمەتی هێزە ئاسمانییەکانی ئیسرائیل. هاوکات، بازووە بەهێزەکەشی، حیزبوڵا، شکاوە، هەر بەناو ئاڵای سپی هەڵنەکردووە، ئەگینا، لانیکەم لە لوبنان، هیچ کاتێک ئاوا پڕوپووت نەبووە. هەر چۆنێک بێت، چاوەڕوانی دەکرێت، ئێران و ئەوەی وەک "بەرەی مقاوەمە" خۆیان دەناسێنن، دووبارە توناکانی خۆیان وەگەڕ بخەن، بۆ ڕزگارکردنی حەڵەب-یش نەبێت بۆ پاراستنی ڕژێمەکەی ئەسەد لە دیمەشق، درێخی نەکەن. بەڵام بێ پشتیوانیی ڕووسیا، لەوانەیە نەتوانن ئەمجارە ئەسەد لە داڕمان ڕزگار بکەن.

ڕووسیا و بەرەیەکی دیکەی شەڕ

لە ئەیلوولی ٢٠١٥، تا ئەو کاتەی ڕووسیا هێزی ئاسمانی لە سووریا وەگەڕ نەخست، هەموو چاودێران پێیان وابوو ئەمڕۆ نا سبەی ڕژێمەکەی ئەسەد، سەرەڕای پشتیوانی ئێران و حیزبوڵا، دەکەوێت. ڕووسیای جێگرەوەی یەکێتیی سۆڤیەت لەو ئانوساتەدا لە هەموو دنیادا تەنیا لە تەرتوس (شارێکی سووریا لەسەر دەریای ناوەڕاست) بنکەیەکی سەربازیی دەریایی هەبوو، پێشی وابوو بە گەڕانەوە بۆ گۆڕەپانی نێودەوڵەتی وەک زلهێزێک سووریا ئەو بەردەبازەیە کە دەکرێت لێیەوە هەنگاوی دیکە بهاوێت. بۆیە پاراستنی سووریا و ئەسەد بوون بە

ئەولەویاتەکانی فلادیمێر پوتین. بە ماوەی پێنج ساڵ، ڕۆژ نەبوو هێزی ئاسمانی ڕووسی لە سووریا چالاکی سەربازی ئەنجام نەدات، تا دەرپەڕاندنی گرووپە جیهادییەکان و نەیارەکانی ئەسەد لە زۆربەی خاکی سووریا، ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی هەسەدە نەبێت لەگەڵ ئیدلیب، کە وەک ئاماژەی پێ کرا، لە پێکهاتنێک لەگەڵ تورکیا کرا بە مۆڵگەی پاشماوەکانی داعش و قاعیدە و جەبهەت ئەلنوسرە، کە دواتر بەشی زۆریان بوون بەو هەیئەت تەحریر شام-ەی ئێستا سەرکردایەتی هێرشەکانی سەر حەلەب و حەما دەکات.

ڕۆژێک دوای هێرش بۆ سەر حەلەب، جارێکی دیکە هێزی ئاسمانی ڕووسیا بەگەڕ کەوتەوە. ڕووسیا، سەرقاڵی شەڕی ئۆکرانیا نەبا، تەواوی تواناکانی خۆی دووبارە لە خزمەت مانەوەی ئەسەد وەکار دەخستەوە، بەڵام ئەمجارە لەوانەیە وەک گەڕی یەکەم نەتوانێت هاوکار بێت. لە ڕێگەی هەزەوەش نەبێت، ئەگەری زۆرە کە ڕووسیا فشارێکی زۆر بخاتە سەر تورکیا کە ڕێگری لە جیهادییەکان بکات تاوەکوو زیاتر سەرەڕۆیی نەکەن. ئەگەر زۆرە کە تورکیا ئەوە بە ڕووسیا بکات، چونکە مانەوە یان ڕمانی ئەسەد بۆ تورکیا ستراتیج نییە، لانیکەم لە ئێستادا. ئەوەی گرنگە بۆ تورکیا، فراوان کردنی ناوچەکانی ژێر دەستی پرۆکسییەکانییەتی، هەم بۆ ناردنەوەی ژمارەیەکی زۆر لە ئاوارە سوورییەکان کە تا هەڵبژاردنی داهاتوو، ئەردۆگان دەیەوێت لە کۆڵ خۆیانی بکاتەوە چونکە هەستێکی دژە-سووری لە شەقامی تورکیا سەری هەڵداوە. هاوکات، تورکیا لەڕێگەی بەرفراوانبوونی جوگرافیای پرۆکسییەکانی دەتوانێت فشاری زیاتر بخاتە سەر ئەسەد کە دەستبەرداری داواکانی تورکیا بێت و پشت لە کورد بکات.

لەم نێوەدا، ڕووسیا دەتوانێت ڕۆڵێکی کاریگەر و یەکلاکەرەوە هەم لە ئاستی دیبلۆماسی، هەم لە ئاسمانی سووریا، ببینێت. ڕۆڵێک کە هیچ بکەرێکی دیکە لەم ساتەدا ناتوانێت جێگرەوەی بێت. لەبەرئەوە، پوتین لە چەند ڕۆژی داهاتوودا ڕۆڵی شادروستکەر (king-maker) دەبینێت.

کورد و هەسەدە

لە گەڕی یەکەمی شەڕی ناوخۆی سووریا، هیچ لایەنێک بە قەد کورد قازانجی نەکردووە. دیارە باجەکەی زۆر قورس بووە، شەهید و برینداری زۆر؛ وێرانبوون و لەدەستدانی بەشێکی زۆر لە ڕۆژاڤای کوردستان، وەک عەفرین و سەرێ کانی و گرێ سپی. سەرەڕای ئەمانە، جوگرافیای ناوچەکانی ژێردەسەڵاتی هەسەدە ئێستاش دوای لە دەستدانی هەندێک ناوچە لە گەڕی دووەمی شەڕی ناوخۆ زۆر گەورەترە لە جوگرافیای ناوچە کوردییەکان. لەم گەڕەدا، تا ئێستا کورد

ز□ر□ر□ندە لەبەر دوو هۆکاری سەرەکی. یەکەم، ئەو ناوچانەی کە لە دەستی داون زۆنی پچڕپچڕ بوون و تورکیا و پڕۆکسییەکانی هەر زوو بە تەواوی لە ناوچەکانی دیکەی ژێردەسەڵاتی هەسەدە دایبڕین. دووەم، پشتیوانە سەرەکییەکەی کورد لە سووریا، کە ئەمریکایە، بەگشتی لە ڕۆژئاوای فورات کەم بەرگری لە هێزەکانی هەسەدە دەکات و سەرقال□ی دەستاودەستکردنی دەسەڵاتیشن. ئەوە بێجگە لەوەی کە ئەمریکا زیاتر لە دژی بکەرە نا دەوڵەتییەکان وەک داعش و گرووپە جیهادییەکانی دیکە بەرگری لە کورد دەکرد، بەڵام ئەمجارە لەبەر ئەوەی جیهادییەکان لەژێر بال□ی تورکیا خۆیان حەشار داوە، ئەمریکا خۆی دوورەپەرێز گرتووە، لانیکەم تا ئێستا.
بۆ کورد گرنگە لەم ئانوساتەدا خۆی لە شەڕی بەرەی ئەسەد-ئێران-حیزبوڵا-مقاوەمە لەدژی بەرەی جەبهەی تەحریر شام و جەیشی سووری حور و تورکیا بپارێزێت. واچاکە پێگەی خۆی لە مەنبەج و ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی فورات توند بکات. ئەگەر هەیە کە ئەمریکا و ئیسرائیل هێزەکانی هەسەدە بە دژی بەرەی ئێران و مقاوەمە بەکاربێنن، ئەگەر ئەوە ڕووبدات و زەمانەتی پشتیوانی درێژخایەن لە کورد و ئیدارەی خۆسەری نەبێت، زۆر خراپ بەسەر کورد-دا دەشکێتەوە. خۆ ئەگەر پشتیوانی مسۆگەر بکرێت تێوەگلان لە شەڕ لەگەڵ بەرەی ئێران، لەوانەیە زۆر بە قازانجی کورد کۆتایی بێت.

ئیسرائیل و ئەمریکا

حەماس ئەو گۆنگەرەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی هەڵگیرساند، ئیسرائیل و ئەمریکا سوودمەندی سەرەکی بوون لەو گۆنگەرە. ئەوەی لە سووریا ئێستا ڕوودەدات، ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ، دەرکەوتەی سەرکەوتنەکانی ئیسرائیل و شکستەکانی بەرەی مقاوەمە-یە. ئەو گەڕەی شەڕی ناوخۆی سووریا ئەگەر بەدەستی ئیسرائیل-یش نەبێت ئەوە بە دڵی ئەوە، چونکە دوو بەرە کەوتوونەتە شەڕ لە دژی یەکدی کە هەردووکیان دژی ئیسرائیل-ن. ئیسرائیل حەزناکات هیچ بەرەیەک لەم بەرانە سەربکەوێ، بەڵکوو پێی خۆشە شەڕەکە درێژە بخایەنێت و هەر دوو بەرەکە لاواز و پەرپووت ب□ن. ئەوەی کە ئەمریکا و ئیسرائیل لەم هاوکێشە نوێیە نیگەران دەکات، بال□ادەستبوونی تورکیا-یە. ئیسرائیل و ئەمریکا حەزناکەن ئەو بۆشاییەی لە ئاکامی لاوازبوونی ئێران هاتۆتەگۆڕ لەلایەن تورکیا-وە پڕ بکرێتەوە.

بەکورتی، گۆڕانکارییەکان و پێشهاتەکان لە سووریا هەم خێران هەم چاوەڕوان نەکراو. بێجگە لەمە، بکەری دیکەش بێجگە لەوانەی باس

کران ئەگەر تا ئێستاش لە گەمەکە نەئاڵابن لەوانەیە لە دواڕۆژێکی نزیک تێو□ بگلێن، لەوانە سعودیە و ئیمارات. ئوردنیش ئێجگار نیگەرانە لە سەرکەوتنی گرووپە جیهادییەکان چونکە ئەویش وەک سعودیە و ئیمارات دانویان لەگەڵ گرووپە ئیسلامگەراکان، بە توندڕە و میانڕەوەوە، ناکوڵێ. هاوکێشەکان بە کام لادا لار دەبنەوە جارێ دیار نییە، بەڵام ئەوەی زانراوە کە بەرەی ئێران و مقاوەمە لە داشکاندان و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە کوڵاندایە. من زۆر جار گوتومە دەوڵەت لە قەیرانەکاندا لە دایک دەبێت. پرسیارە سەرەکییەکە ئەوەیە، داخۆ کورد چەند ئامادەیە هەم بۆ قۆزتنەوەی ئەو هەلانەی کە ئەم گۆڕانکارییانە دەیانهێنە پێش لە ڕۆژاڤا و باشووری کوردستان، هەم بۆ دروست کردنی دەوڵەت، خەونە گەورەکەی کوردستانیان.

تاوانی خوێن یا تاوانی ویژدان، کامیان بە ئازار ترن؟.. حەیدەر عەبدولڕەحمان

کاتێ ماکبێس بەهاندانی ژنەکەی بۆ دەست بەسەر داگرتنی دەسەڵات بەخۆی و خەنجەرە ژ□ه□راویەکەی هەڵدەکوتێتە ژوورەکەی (دنکان) پاشاو خەڵتانی خوێنی دەکات، ئەو کات پاشا لەخەوێکی قوڵ دابوو.
هەرگیز رۆَژێ لەرۆژان بیری لەوە نەدەکردەوە، لەلایەن نزیکترین و باوەڕپێکراوترین کەسێکی نزیکی خۆی، بەم شێوەیە خیانەتی لە گەڵدا بکرێت و بەو دڵ ڕەقیەوە بکوژرێ.

ئەوەندە نابا کاتێ (ماکبێس) دەستەکانی بەخوێنی پاشای دۆست و ئازیزی دەبینێ، پەشیمانی دای دەگرێ، هەموو گیانی دەلەرزێ، ئەوەندەی هەوڵی سڕینەوەی خوێنەکە دەدات، ئەو خوێنەکە ل□ بەرچاوی ناسڕێتەوە.
لەهەموو لایەکیشەوە گوێ ی لەقیژەی تاوان و هاوار دەبێت، هەموو دنیای لێ وێك دێتەوەو دنیای ل□ بەرچاوی دا دەبێتە کۆڵانێکی تەسك کە نەزانێت چۆن لێی دەرباز بێت ..
ڕوو لەهەر کوێیەك دەکات، قیژەو هاواری تاوانەکە بەدواوەیەتی.

تەنانەت سروشتیش لەی یاخی دەبێت، کاتێ هەموو دەریاکان بەڕەنگی سووری خوێناوی خۆیان نیشان دەدەن.
ماکبێس ـــ بەر لەوەی تاوانەکە ئەنجام بدات، سوور بوو لەسەر ئەوەی (دنکان)ی پاشا ـ بکوژێ و قسەی ساحیرەکان بێنێتە دی، کەدەبێتە پاشا.
هەر ماکبێس نا ژنەکەشی، بەهەمان شێوە پەشیمانی دایدەگرێ و دووچاری ئازارێکی دەروونی دەبێت، کە لەشێت بوون بچێت .
ئەوەتا ماکبێس دەڵێت :
چی بکەم؟ ئاوی هەر هەموو زەریاکان دەستەکانم لەم خوێنە پاک ناکەنەوە.
ژنەکەی: ئەی من ؟ منیش وەک تۆ دەستەکانم بەخوێن پەڵە پەڵە بوون، بەڵام قەت ئەوەندەی تۆ هەست بەترسنۆکی و دۆڕاوکیی ناکەم ماکبێس..
کەچی دواتر دەردەکەوێ ئازاری ئەو لە ئازاری ماکبێسی هاوسەری کەمتر نیە، کاتێ دەڵێت: دەرچێ، دەرچێ ئەی پەڵەی نەفرەتی!
پێت دەڵێم دەرچێ..
ئەم دیالۆگە، ئەو گرژییە دەروونییە گەورەیە نیشان دەدات کە هەردووکیان دوای تاوانەکە تووشی دەبن و بەرجەستەیەکی نایابی هەستکردن بە تاوانبارییە کە وردە وردە پەرەدەستێنێت.
ئەوەتا ماکبێس کە بیری دێتەوە پاشا (دنکان) هاوڕێ ی لەخەوەکی شیریندا کوشتووە، دەڵێت :
من لەگەڵ کوشتنی هاوڕێکەم، خەوتنیشم کوشت، بۆیە جارێکی تر خەوتن بەچاوی خۆم نابینمەوە.
بەڵام شکسپیر هیچ دیالۆگێکی بە (دنکان) پاشا نەنووسیووە، لەکاتی کوشتنەکەی، ویستویەتی دیمەنەکە بخاتە نێو ئەتمۆسفیرێکی کپ و بێدەنگ و سامناک، بۆ ئەوەی ترسو کاریگەری ترسناکی تاوانەکە گەورەتر نیشان بدات.
هیچ دەرفەتێکی نەداوەتە (دنکان) هیچ قسەیەکی هەبێت بەهێزتر لەگەورەیی تاوانەکە، یاخود نیشاندنی ئازارەکانی بە ئەو خیانەتە گەورەیەی هاوڕێکەی..
چونکە شکسپیر پێی وا بووە، بێدەنگیەکە هێزی درامی دیمەنەکە بەهێزتر دەکات لای بینەر .
تا ئەو ئازارە دەروونیە ئەوەندە پەرە دەسەنێ، ژیانیان لەناو دەبات.
شکسپیر چی بەمرۆڤیەتی دەڵێت ؟
دیمەنی کوشتنی شا)دانکن(لەنمایشی (ماکبێس) لەوە تێدەپەڕێنێ کە ئەم دیمەنە تەنها ڕووداوێکی دراماتیکی بێت و پەیامێکی فەلسەفی

قووە بە مرۆڤایەتی بگوازێتەوە، بەڵکو لە ڕێگەی ئەم دیمەنەو پاشهاتەکانییەوە، دەتوانین چەندین بیرۆکە و پەیامی سەرەکی لە فەلسەفەی شکسپیر بدۆزینەوە، وەك :

1. زیادەڕۆیی لە تەماحکاری و چاوچنۆکی، بەرهەمەکەی لەناوچوونە:

شکسپیر دەری دەخات کە چۆن تەماحکاری سنووری ئەخلاقییەکان تێدەپەڕێنێت، لەوانەیە لە ئاکامدا ببێتە هۆی ڕووخانی مرۆڤ و ژیانی دەوروبەرەکەی .

ماکبێس و ژنەکەی ڕێگە بە تەماحی کوێرانە و ئارەزووی دەسەڵات دەدەن، بەسەر بەها مرۆییەکانیاندا زاڵ بێت.

ئەم نەخۆشیە دەروونییەش دەبنە بنەما بۆ دروست بوونی هەی تاوانی ترسناك و پەشیمانییەکی بەردەوام.

2.خیانەتکاری .. متمانە و مرۆڤایەتی دەکوژێت

کوشتنی (دانکان) پاشا، خیانەتێکی دوو سەرەن:

یەکێکیان دەرهەق بەهاوڕێیەکی دڵسۆزو پاکی وەك (دانکان) پاشاو بێ نمەکی و بەدڕەوشتی بەرامبەری، تەنیا لە پێناو کورسی.

دووهەمیان: خیانەت لە مرۆڤایەتی و بەها پیرۆزەکانی.

3.تاوانکاری سزایەکی حەتمییە

شکسپیر تاوانکاری وەك هێزێکی دەروونی تێکدەر دەخاتە ڕوو، بەپێی ماکبێس و ژنەکەی ناتوانن لە تاوانەکانیان ڕزگاریان بێت.

تەنانەت دوای سەرکەوتنی پیلانەکانیان و گەیشتن بە ئامانجەکانیشیان، ئینجا کەشە گەورەکان دەست پێ دەکەن و ویژدان دەبێتە چەکی کاریگەری (دەنکان پاشا) بۆ تۆڵە سەندنەوە، بە ئازاردانی دەروونی و ئەقڵیان لێ هەڵگرتن

4. خراپە سەرەتا خاوەنەکەی لەناو دەبات

شکسپیر دەیەوێت ئەوە نیشان بدات کە کاری خراپەکاری هیچ ئاسوودەییەك بەخراپەکار نابەخشێ وناتوانێت بە شێوەیەکی کاتیش سەقامگیری دەروونی بە زامن بکات، زۆر جارانیش دەبێتە هۆکار بە شکاندنەوەی خراپەکاریەکان بەسەر بەدکارەکان خۆیاندا، وەك ئەو ئەنجامە تاڵەی ماکبێس و ژنەکەی لە کۆتاییدا ڕوو بە ڕووی بوونەوە.

5. ڕێکوپێکی و دادپەروەری گشتگیر کوشتنی (دانکان) پاشا، تەنها تاوانێك نییە دەرهەق بە تاکێك، بەڵکو پێشێلکردنی نەزمی ئیلاهی و گەردوونییە.

شکسپیر ئاماژە بەوە دەکات کە دادپەروەرییەکی گشتگیر هەیەکە هاوسەنگی ڕادەگرێ، تەنانەت ئەگەر سزادان دواش بکەوێت، بەڵام لەئەنجامدا هاوکێشەکان ڕاست دەبنەوە.

شانۆگەری ماکبێس تا ئێستا لە زۆر لە پایتەختەکانی دنیا نمایش کراوە وەك شانۆ و سینەما، لەشانۆدا:

ئەکتەری ناسراوی بەریتانی (لۆرانس ئۆلیفیە) لە پەنجاکانی سەدەی بیستەم شانۆیی ماکبێسی پێشکەش کردووە، کە تێیدا جەختی لەسەر لایەنی دەروونی کاراکتەرەکان کردۆتەوە.

هەروا (تریفورنان) لەگەڵ تیپی شانۆیی شکسپیر ماکبێسی نمایش کردووە، کە تێیدا بە گشتی ئەتمۆسفیرێکی تەم و مژاوی و تاریکی دەرخستووە.

لەسینەماشدا بەهەمان شێوە ماکبێس جێگەی بایەخی سینەماکاران بووە، تا ئێستا زێتر لە 40 فیلمی سینەمایی لەسەر بەرهەم هاتووە.

یەکەم فیلم ساڵی 1946 لە دەرهێنانی (تۆماس بلایر) بەرهەم هاتووە.

فیلمی دووەم ساڵی 1948 لە لایەن دەرهێنەری ئوسترالی (ئۆرسۆن ویلز) بەرهەم هاتووە، فیلمەکەی بەفۆرمێکی نوێ، بە ڕەش و سپی کاری سیناریۆو دەرهێنان و نواندنی بۆ کراوە.

سێیەم فیلم فیلمێکی ئەمریکی بووبەناوی (ماکبێس) ساڵی 1950 لە لایەن (کاترین ستیفنولهم) بەرهەم هاتووە.

فیلمی چوارەم(ماکبێس) ساڵی1954 بەرهەم هاتووە، لە دەرهێنانی (ماریۆ ئیڤانی)

کورسی خوێناوی ـــ پێنجەم فیلم بوو دەربارەی ماکبێس، لە دەرهێنانی(کیرۆساوا)

جگە لەو چەند فیلمە 35 فیلمی دیکە دەربارەی (ماکبێس) لە لایەن چەندین دەرهێنەری ناسراوی جیهانی بەرهەم هاتووە.

دۆن کیخۆت سوارچاکی شێتی، شۆڕشگێری یاخی. عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

دەشێ هەردوو چەمکی (شێتێتی) و (یاخیبوون) لە زەقنەبوونەوەی تێرنەبوونێکی بەردەوامی دەروونی و واقیعی جێگیری نەریتگەرادا کورت بکەینەوە. تاك بیر لە تەسکردنەوەی سنوورەکانی ناخ دەکاتەوە و کۆمەڵگا بیر لە کۆنترۆڵکردنی بەهاکانی رزگاری دەکاتەوە. شێتی سنووری تێرنەبوونی ناخی تاکی داهێنەرە، یاخی رێگای رزگاری نیشانی کۆمەڵگای مر□قایەتی دەدات. یەکەمیان ئازادکردنی تاکە لە کۆمەڵگا و دووەمیان ئامانجی بەدەستهێنانی رزگارییە لە واقیعی جێگیر. ئازادکردنی تاك هەوڵێکە بۆ ئەوەی ببی بەوەی کە خۆت دەتەوێ، بەدەستهێنانی رزگاری پەیوەندی بە دەربازبوون لە پێدراوە چەسپاوەکان هەیە. کەواتە شێتی و یاخیبوون وەك بەردەوامی گۆڕان و سەیرورە، ئازادی و داهێنان، داهێنان و رزگاری ل□ نێو یەکتردا لە گەشەدان.

کاراکتەری ڕۆمانی دۆن کیخۆتی نووسەری ئیسپانی (میگێل دو سێرڤانتێس) هێمای تێپەڕاندنی دابونەریتی باوی چەسپاو و سەیرورە و گۆڕانە، دژی شەپۆلە چەسپاوەکانی واقیعە، لە دەریای بێ سنووری ئازادیدا. ئەو رۆمانە باسی ژیانی نەجیبزادەیەکی ئیسپانی دەکات، کە ناوی (ئەلونسۆ کیشانو)یە و تەمەنی سەرووی پ□نجا ساڵە، لەگەڵ خوشکەزایەکی و خزمەتکارێکی، لە گوندێکی هەرێمی (لامنتشا)دا دەژین. دۆن کیخۆت دوای خوێندنەوەیەکی زۆر، بە کردە (بوونی مرۆیی) خۆی بەسەر واقیعدا واڵا دەکات، لە رێگای بیروڕاکانییەوە هەوڵدەدات بە کردە، وەك (سوارچاکێك) داکۆکی لە دادپەروەری و چەوساوەکانی جیهان بکات، ئەو جیهانەی کە بەهاکانی گۆڕان و سەیرورە ناس ناکات. ئەم چیرۆکە سەرسوه□نەرە بۆتە ئایکۆنێکی فەلسەفی و ڕۆشنبیریی کە نووسەران و فەیلەسوفان بەردەوام وزەی لێوەردەگرن.

واقیع

لەنێوان ئازادی و رزگاری

زۆرجار شێتی بە جیابوونەوە لە واقیع، یان ڕەتکردنەوەی واقیعی چەسپاو دادەنرێت. وەك چۆن ئازادی وەك شۆڕش هەندێ لە پێدراوەکانی ناسنامەی رزگاری رەتدەکاتەوە. ئەوەش بە ڕوونی لە شۆڕشە جیاوازەکانی دنیا و تەکنیکی گێڕانەوەی سەرڤانتسی رۆماننووس دەردەکەوێت. بەو مانایەش لای سەرڤانتس دۆن کیخۆتە مەحکومە بە خەیاڵ (هەموو شۆڕشەکانی دنیاش مەحکومن بە ئازادی)، بەڵام خەیاڵ (ئازادی) بۆ کوێمان دەبەن؟ لە پشت ئەو پرسیارە داهێنان (رزگاری) وەستاوە، داهێنان هەمیشە لە گێڕان و سەیرورەی بەردەوامدایە. ئازادیش هەمیشە فۆرمەکانی رزگاری بەرەو جۆری دەبات. بە کورتی خەیاڵی داهێنان هونەری وێناکردنی سێبەرە وەك حەقیقەت، سێبەریش بەرهەمهێنانەوەی گەمەی نا- نواندنەوەیە! خەیاڵی ئازادیش دۆزینەوەی فۆرمە جیاوازەکانی رزگارییە و رزگاریش بەرهەمهێنانەوەی گەمەی نا- نواندنەوەیە.

جیاوازی رۆمانی دۆن کیخۆتە لە تەکنیکی گێڕانەوە و وەسفکردنی پاڵەوان لە هەموو روویەکەوە (بەتایبەتی لایەنی دەروونیی و کۆمەڵایەتی، گرێی ئەدەبی، رەگەزی کتوپڕ) بەرجەستەیە. جیاوازی شۆڕش و ئازادی، لە ساتەوەختە چەسپاوەکانی رزگاری لە نا- نواندنەکانی خۆی بەردەوامە. چونکە داهێنان و رزگاری مرۆڤایەتی لە سەیرورەی بەردەوام گێڕانی بەردەوامدایە.

شێتی تەقینەوەی فشارەکانی دەروونە و یاخی دنیا و ژیانێك ڕەتدەکاتەوە، کە مانای بەردەوامی گێڕانی قبوول نییە. بۆیە دەتوانین (ئازادی) بە حاڵەتی شێتبوون و یاخیبوون بە دژی واقیعی سەپاوی (رزگاری) بچوێنین، بەو مانایەش ژیان خەون و خەیاڵەکانی شێتی و رزگاری ناناسێت؟ دۆن کیخۆت پێماندەڵێت، ئەگەرچی ئیگۆی گوتاری ئازادی شۆڕشگێرانە لەگەڵ گوتاری ناسنامەی رزگاری پێکەوە لە گۆشەی بەردەوامدان. کەواتە ژیان هەرگیز بەو مانایە نییە، کاتێ رزگاری خەیاڵی ئازادییمان پێشێل دەکات، قبوولی بکەین؟!

کەواتە چیرۆکی دۆن کیخۆتە وێنەی کاراکتەری سەرەکی وەك سێبەری شکاو بە دژی پاڵەوانی هەرگیز نەبەزیوو دەکێشێ. واتە ئەو گێڕانەوەیە جگە لە پاڵەوانی بەزیوو، مەنەلۆگ، دانانی رەگەزی فرە دەنگیی و گرێی ئەدەبی، کە بەشێکی زۆری رۆمانەکانی دنیای ئەمڕۆی تەنیووە و کاریگەری لەسەر زۆر لە کارە ئەدەبی و فەلسەفییەکان داناوە، زێدە حەقیقەتیش دەکاتە کەرەسەی گاڵتەپێکردن.

دۆستۆیفسکی دەڵێت: سەرڤانتس قووڵترین و بەهێزترین نووسەری جیهانە. شانۆنووسی ناوداری فەرەنسی مۆلێر، فرانس کافکا، گراهام گرین، ژنە نووسەری ئینگلیزی چارلۆتە… فرانس کافکا چیرۆکێکی بەناوی (حەقیقەتی شانشۆ پانسا) نووسیووە. تۆماس مان لە ڕۆمانی

(چیای جادوویی) لەژێر کاریگەری بیرۆکەکانی سەرڤانتس، پاڵەوانێك هێندە بزرە، کە لە کۆمەڵگاکەی دابڕاوە و لە گۆشتەکی فەلسەفی ناوخۆیی لاسایی شێتی دۆن کیشۆت دەکاتەوە. ڕۆمانی (پاسەوان لە کێڵگەی شۆفان) سالینجەر، هەر لەژێر هەمان کاریگەری (کولین)ی پاڵەوانی هەوڵدەدات پاکی منداڵانە بپارێزێت، بە ئەوەش کەموکوڕییەکانی جیهانی ڕاستەقینە فەرامۆش دەکات.

ئازادی

وەک ئامرازی بەدواگەڕانی رزگاری

دەتوانین لەو سەردەمەی کە تێیدا دەژین، سەردەمی مۆدێرنە، کاراکتەری دۆن کیخۆت نەک وەک شێت ببینین، بەڵکو وەک فەیلەسوفێک ببینین، کە لە رێگای یاخیبوون بە دژی دابونەریتە سەپاوەکانی کۆمەڵگا، هەوڵی خۆ دۆزینەوە دەدات. ئازادی ناوەوە لەو چوارچێوەیەدا بە ئەمە وادەردەکەوێت، کە ئامرازێکە بۆ بەدەستهێنان و بەردەوامی ئازادی و رزگاری. (بۆ نموونە) فرۆید لە تیۆرە دەروونییەکانیدا پێشنیاری ئەوە دەکات، کە دابڕان لە واقیع دەتوانێ وەڵامێک بێت، بۆ پێداویستییە دەروونییە قووڵەکان و دەشێ هەوڵێک بێ، بۆ دەربازبوون لە فشارە ڕاستەقینەکانی ژیانی مرۆڤ. بەڵام دەبێ ژیان لە گەڕانی بەردەوام و سەیرورەی بەردەوام دابێت.
جەنگە بەناوبانگەکەی دۆن کیخۆتەی سەرڤانتەس لە دژی (ئاشی با) جەنگی مرۆڤی مۆدێرنە لە دژی ئەو هێزە ستەمکارە زەبەلاحەی کە کۆنترۆڵی ژیان دەکات. ئایا ئەمانە هەمای سیستمی کۆمەڵایەتی و سیاسیین، کە تاک ناتوانێت بەریان بگرێت؟ تێڕوانینی دۆن کیخۆتە بۆ ئەم کارگە زەبەلاحانە تەنها نیشانەی بەرفرەوانی خەیاڵ و شێتییەکەی نییە، بەڵکو نیشانەی بەرفرەوانی ئازادییەکە، کە هەمیشە دنیا وەک سیستەمێکی تەحەداکەر دەبینێ. میشێل فۆکۆ لە کتێبی مێژووی شێتی دووبارە چەمکی شێتی تاقی دەکاتەوە، کە تیایدا باسی شێتی وەک حاڵەتێکی یاخیبوون لە عەقڵانیەتی ڕەها دەکات.
دۆن کیخۆت وەک کارەکتەرێک دەمێنێتەوە، کە نوێنەرایەتی گەڕانی بەردەوام بەدوای خۆیدا دەکات، لە جیهانێکی ڕیالیزمی بێلایەندا. چیرۆکی ئەم شێتە، پرسیار لەسەر مانا و خەیاڵ، ئازادی و رزگاری، حەقیقەت و سەبەر… دەوروژێنێت و خوێنەر بانگهێشت دەکات، بۆ بیرکردنەوە لە ژیان، بە شێوازێکی بەردەوام گەڕاو و جیاواز. دەشێ لەو گەڕانەوەیەدا شێتی بانگەشەی ئازادی بەردەوام بێ و (ئاشی با) دەلالەت لە جێگیربوونی هەڵبژاردەکانی رزگاری بکات، کە مرۆڤی داهێنەر لە گەڕان بەدوای ناوەوەی خۆیدا پێی رازی نییە.

هەولێر 5/11/2024
...

سەرچاوەکان:

- میغیل دی سیرفانتس. دون کیخوتە. ترجمة عبدالرحمن البدوي. دار المدى للثقافة و النشر.سوريا.1998
- عبدالهادي سعدون. 400 عام على رواية «دون كيخوته»: الفارس النبيل لا يزال يحارب طواحين الهواء!.
- دون کیشوت: فارس الجنون وحكمة التمرد على الواقع- جميل سليم ، 4 تشرینی دووەمی 2024.

تراجیدیای سەرکەوتن و شکست لە هاوسەنگی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا.. ئاریان کەرکوکی

هێزی ناکۆک و کوشتار و وێرانکاری و دیمەنی توندوتیژی و پەنابەران و کۆچبەران لە ناو دەوڵەتەوە، کارەساتێکە بە سیناریۆی بیرمەندانی خاڵی لە مرۆڤایەتی داڕێژراوە زۆرجار لە کارەساتەکانی جەنگ و شەڕە ڕێکوپێک و ناڕێکەکان لە شاشەی تەلەفزیۆنی سەرەتاییدا دەبینرێت ، و فۆرمولەکردنی دوای ئەو پێشکەوتنانەی لە زانستە تەکنەلۆژییەکان لە ساڵی ١٩٠٠ەوە بەدەست هاتوون پەرەی سەندووە. ئەوەی جێگەی سەرنجە ئەوەیە کە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ڕۆڵێکی دیار و بەرچاوی هەیە لە ئەنجامدانی ڕۆڵی کارەساتباردا، کە سەرکردەکانی تیشکیان خستەتە سەر، و یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی شکستە لە شەڕەکاندا سەرکەوتن و هەر شەڕێک کە لایەنە ناکۆکەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەگەڵ نەیارەکانیان ئەنجامی دەدەن، شەڕی سەرکەوتنە، ڕۆیشتنیش بەرەو شەڕەکان سەرکەوتنەکە کە دەبێت لە مێژوودا یادی بکرێتەوە و ئەمەش وەک ڤایرۆسێکی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست وایە لە فەلسەفەی شەڕ و شەڕەکاندا ، کە دواهەمینیان شکستە لە کەرتی غەززە و شکست لە

لوبنان، باشترین نموونەش شکست لە بەرامبەر سەرکەوتندا دەرکەوت لە درەی ئەلسەحاف لە کاتی شەڕی کەنداو و شەڕەکانی شەڕی هەشت ساڵەی نێوان عێراق و ئێران، . کە هەردوولا لە شکستی بەردەوامدا بوون، بەڵام سەرکەوتن دروشمی ئەوان بوو. هەنووکە . شەڕی یەک ساڵ و دوو مانگ وەک شەڕێک بوو کە شێوازی تێکەڵاو بوو لە نێوان نزیکبوونەوەی سوپا و سیستەمی میلیشیاکاندا، لە هەموو ئەو شەڕە گەورەکاندا درێژترین شەڕ بوو کە ئیسرائیل لە هەموو بەرەکاندا کردوویەتی پێ بوو لە سەرسوڕهێنەر کە ڕێگاکانی تێدا دیاری دەکرد ڕێگایەک کە نزیک بوو لە مەحاڵەوە وەستان، وەک چۆن ئەوانی تر وەستابوون، سەرسوڕمانی سەرەتای بوومەلەرزەیەک بوو لە ٧ی تشرینی یەکەمی ٢٠٢٣، سەرسوڕمانی خۆڕاگری شەڕی غەززەی لە بەرامبەر لەشکرکێشی تۆڵەسەندنەوەی ئیسرائیلدا بەرهەمهێنا، هەروەها سەرسوڕمانی… فراوانبوونی بە ئەوەی بگرێتەوە جوگرافیای ناوچەکە لە ڕەفحەوە تا نەقورە تا باب المنداب. هەروەها ئەمەش بووە هۆی سەرسوڕمانی نیگەرانی فەرمی و جەماوەری نێودەوڵەتی بە شێوەیەک کە پێشتر ڕووی نەدابوو، پاشان سەرسوڕمانی دادگای دادی نێودەوڵەتی و بڕیارەکانی و دادگای تاوانەکان و ئەو فەرمانە دەستگیرکردنانەی کە دەریانکردبوو، و زۆرێکیان دیار و شاراوە بوون شتەکان، کە بەهۆی ئەم شەڕەوە بەرهەم هێنراون، درێژترین و توندوتیژترین شەڕە لە هەموو شەڕەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. لە یەکێک لە درێژخایەنترین ململانێکانی ئەو سەردەمەدا، شەڕەکان ڕوویان دا کە لە ڕێگەی ڕێککەوتن و لێکتێگەیشتنەکانی ئاگربەستەوە بە ماوەیەکی کاتی یان هەمیشەیی ڕاگیرا. زۆرجار بە دەستێوەردانی دەرەکی ئەنجام دەدرا، کە بە بڕیارنامەی ئەنجومەنی ئاسایش گەیشتە لوتکە. دوایین ڕێککەوتنی ئاگربەست دوێنێ ئەنجامدرا، و لە بەرەبەیانی ڕۆژی چوارشەممە، بیست و حەوتی تشرینی دووەمی 2024 جێبەجێکرا، دەرئەنجامی لێکتێگەیشتنی پاسەوانەکان، ئێران، پارێزەری هەسەدە، و ئەمریکا، پارێزەری هەسەدە بوو ئیسرائیل. بەرژەوەندی دایک و باوکەکە لەسەر پێویستی ئاگربەست کۆبووەوە، بە هاندانی دۆناڵد ترەمپ، سەرۆکی هەڵبژێردراوی ئەمریکا، کە ڕازی بوو خەڵاتێکی دڵنەوایی بداتە ڕکابەرەکەی لە هەڵبژاردنەکاندا، بایدن، بە ئەوەی شانازی پێوە بکات بە ماوەی مانەوەی ماوەی سەرۆکایەتی و ژیانی، کاتێک… هانی ناوبژیوانی ئەمریکی ئامۆس هۆچشتاینی دا کە لە هەوڵەکانیدا بەرەو پێشەوە بچێت، لە کاتێکدا ئێران پێویستی بە هاندانی نەبوو؛ بەهۆی هۆشیارییەکەی لە هەستیاری ئەو شەست ڕۆژەی کە ماوە بە وەرگرتنی پۆستی سەرۆکایەتی ترەمپ و پۆستی بڕیاردان لە واشنتۆن. کاتێک دایکان و باوکان ڕازی دەبن، خوێندکارەکانیان هیچ

ڕێگەیەکی تریان نی□ جگە لە پابەندبوون و بە قسەکردن ئەوەی ڕوویدا وەک سەرکەوتنێکی ڕوون نیشان بدەن کە هەموو زیان و قوربانیدانێک لە پێناویدا بێ بایەخ دەکرێت! سێ ڕۆژ تێپەڕیوە بەسەر هاتنی دوایین ئاگربەست و ماوەتەوە بەهۆی پێویستی هەموو لایەنەکانی شەڕەکە بۆی، لە شێوەی ئاگربەستێکی شەست ڕۆژەدا کە ڕەنگە ئینکوباتۆرێک بێت بۆ هەوڵێکی سیاسی کە لە ئاگربەستەکە تێپەڕێت ، بۆ ئەوەی بچێتە ئەوپەڕی، وەک سنووردارکردنی سنوورە وشکانییەکان. ئەمەش دەرگای ئاشتی و ئاساییبوونەوە دەکاتەوە هاوشێوەی “ئاشتی و ئاساییکردنەوە” کە لە ناوچەکەدا بەدیهات و سەقامگیر بوو و ئەمەش ئەوەیە کە ڕاستەوخۆ ئاماژەی پێکرا و چاوەڕوان دەکرێت بەردەوام بێت لە کارکردن لەسەری، کە پێشتر بە خێرایی جیاواز دەستیپێکرد و لە کاتی ئەم شەڕەدا. لە مەسەلەی شەڕ و ئاشتیدا هیچ بەدەر نییە لەو حوکمڕانییەی کە هەموو شەڕەکان بەڕێوەدەبات، ئەویش ئەوەیە کە ئاگربەست پرەنسیپ و یەکلاییکردنەوەی سیاسی هەواڵە و هیچ ڕستەیەکی بەسوود نییە: پرەنسیپێکی بێ هەواڵ. خاڵی دەستپێک لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و لە هەموو شەڕەکاندا ململانێی سەرەکییە لەگەڵ ئیسرائیل و بنچینەکەی پرسی فەلەستینە، و سەبارەت بە بوونی ئەو لە ململانێدا بڵێن چیت پێ خۆشە و چی هەڵد□ بژێریت… هۆکارێکی ڕاستەقینە یان بیانوویەک، پابەندبوونێکی پرەنسیپی، ئایدیۆلۆژی، تاکتیکی یان چارەنووسساز، ئابووری یان بازرگانی، یان بەرگێک بۆ ململانێ ناوخۆیی و نێوانیانەکان و بەرنامەکانی لایەنەکان و ڕاپۆرتەکانی کودەتا سەربازییەکان، لە واقیعدا هەموو ئەمانەن. ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە شوێنێکی گەرمی سووتانی ئەفسوناوییە، خاوەنی توانای کوژاندنەوەی مەحاڵە، یان وەک کانزایەک کە ئەو شلەیەی کە دەتوانێت بیتوێتەوە هێشتا داهێنراوە. بەڵام ئەم شوێنە گەرمە ئەفسوناوییە تایبەتمەندییەکی هەیە کە وای لێدەکات ئامادەبێت بۆ چارەسەرکردن و چارەسەرێکی ڕیشەیی دەستپێکی ئاگربەستە لە بەرەی غەززەدا، وەک دوانە لوبنانییەکەی، بەمەرجێک دەستبەجێ بچین بۆ چارەسەرکردنی ڕەگەکەی فەلەستینییەکان و عەرەبەکان ئامادە نین تا ئەوپەڕی سنوورەکانی هاوکاری بکەن.

کتێب\ لە ئەمەریکاوە ناسین، دەزینەوە، شیکردنەوە.. غازی حەسەن

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..

GhaziHassan_AmricaDownload

کتێب\ غەریب شەیدا.. نووسینی: لیەر مەنتەف.. وەرگێرانی: د. عەدنان حەقی و موکەرەم رەشید تاڵەبانی

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..

Mukaram_AdnanHaqiDownload

پێنوسەکەی لیا.. چیرۆک بۆ منداڵان.. عەلی حەمە رەشید

لیا جانتاکەی کردەوە، هەموو پێداویستییەکانی قوتابخانەی تێدابوو، تەنیا پێنوسەکەی نەبێت کە زۆری بە گەڕا دیار نەبوو، ئیتر بۆ دایکی وت دایکە گیان نازانی پێنوسەکەی من لە کوێدایە؟دایکیشی بە پێکەنینەوە وتی جا کچی ئازیزم پێنوسی خۆتە من نازانم لە کوێدایە، بۆی بگەڕێ تا دەیدۆزیتەوە.دایکی ڕۆیشت.. لیا سەرجەم ئەو

شتانەی کە لە ناو جانتاکەیدا بوو دەریهێنان،پەنوسەکەی دیار نەبوو.ئیتر کەوتە بیرکردنەوە وتی باشە ئەو پەنوسەی من دەبێ چی لێهاتبێت!لەم وتووێژەدا بوو لەگەڵ خۆی، لەپڕ دەنگێکی ناسک هاتە بەرگوێی و وتی: لیا لیا دڵتەنگ مەبە ،من لێردام. ئەویش تەماشایەکی ئەملاولای خۆی کرد بینی لەسەر ڕەفەی پەرتوکخانەکە لەبەر دەم گەڤارێکی منداڵاندا وەستا بوو،ئەمیش چوو بۆ لای تا بیهێنێت،بەڵام پەنوسەکە وتی من نایەم هەر بەخێم لێرەدا دەبم.لیا وتی ئەی نازانی من پێویستیم بە تۆ هەیە دەمەوێت وێنەی جوانت پێ دروست بکەم. پەنوسەکە وتی:من خۆ هەر بۆ وێنە کێشان دروست نەکراوم.

لیا وتی:ئەی بۆ چی تر؟

پەنوسەکە وتی :من ئامادەم هەموو ئەو زانیاریانەی کە تۆ دەیزانیت بینوسم.

لیا وتی:جا من زانیاریم لە کوێوە دەست دەکەوێت؟

پەنوسەکە بە پێکەنینەوە وتی: لە گەڤار و پەرتوکەکانەوە.

لیا وتی : چۆن؟

پەنوسەکە وتی:تۆ کاتێک دەخوێنیتەوە زانیارییەکان وەردەگریت،چونکە خوێندنەوە وەکو خۆراکی مێشک وایە.

لیا وتی:بەڵێ ڕاستە،ئەوە من هیچ ناخوێنمەوە بۆیە ناتوانم هیچ بەتۆ بنوسم.

پەنوسەکە وتی:بەڵێ بەڵێ ڕاستە لە ئێستاوە دەست پێبکە لەم گەڤارەی لای منە دەست پێبکە.

لیا وتی: لە ئێستاوە بڕیا دەدەم کە دەست بکەم بە خوێندنەوە.

پەنوسەکە وتی: من هاوڕێی وەک تۆم پێویستە تا منیش سەربەرز بم بە زانیارییەکانی تۆ و بیانخەمە سەر کاغەز.

لیا گەڤار و پەنوسەکەی هەڵدەگرێ لەسەر کورسییەکەی خۆی دادەنیشێت و دەست دەکات بە خوێندنەوە و پەنوسەکەی و تیانوسەکیش بەرانبەر خۆی دادەنێت.

دوای ماوەیەک بە گۆرانییەوە دەڵێت:

پەنوسەکـــــەم لەگەڵمایە...هاوڕێیەکـــی بە وەفایە
بۆ من هاوکـــار و پێویستە...بۆیە لەلام خۆشەویستە

پەنوسەکە وتی:

ڕاستە هاوڕێی ئازیزی تۆم...جێی شانازیی و سەربەرزیی بەم
کـــــام زانیاریی و وتەی جوانە...دەزانی جێی ســـــەرنجدانە
بیڵێ تـــــا بۆت بنوسم زوو...بیکە بە دیـــــــاریی بە هەموو.

کاریگەری هۆکارە بایۆلۆجییەکان و بۆماوەییەکان لەسەر ڕەفتاری مرۆڤ و هەروەها ژینگە، چەند خولەکێک لەم پێشکەشکردنە..١٦٥..

ابراهیم موحەمەد (ئەبڕاهام لەڤای).

زنجیرەی ١٦٥.

لە ڕوانگەیەکی زانستییەوە، ڕەفتاری مرۆڤ دیاردەیەکی ئاڵۆز و فرە ڕەهەندە کە لە ئەنجامی کاریگەری بەردەوام و پێکەوەگرێدراوی هۆکارە بایۆلۆجی، بۆماوەیی و ژینگەییەکان دروست دەبێت. مێشکی مرۆڤ وەک سیستەمێکی پێشکەوتوو، بەردەوام لە گۆڕان و کاردانەوەدایە و ئەزموونەکانی ژیان دەتوانن کاریگەری قووڵیان لەسەر دروستبوونی ڕەفتار و هەڵسوکەوت هەبێت. هۆرمۆنەکان و نیرۆترانسمیتەرەکان ڕۆڵێکی گرنگ دەبینن لە دیاریکردنی چۆنییەتی کارکردنی سیستەمی دەروونی و هەستەکی، بە جۆرێک کە گۆڕانکارییەکی بچووک لەم سیستەمانەدا دەکرێت کاریگەرییەکی بەرچاو لەسەر ڕەوشت و هەڵسوکەوتی تاک دابنێت. هەروەها، ئەو ژێنانەی کە بە میراتەوە دەگوازرێنەوە، هەر یەکەیان بەشدارن لە دیاریکردنی لایەنە جیاوازەکانی کەسایەتی، لە توانا هۆشییەکان تا هەستە کۆمەڵایەتییەکان. ئەم پرۆسەیە بە شێوەیەکی بەردەوام لە نێوان ژینگەی دەرەوە و سیستەمی بایۆلۆجی ناوەکی ڕوودەدات، کە بە “ئێپی-ژنێتیک” ناسراوە، واتە ئەو پرۆسەیەی کە تیایدا ژینگە دەتوانێت کاریگەری لەسەر چالاکی ژێنەکان دابنێت بەبێ ئەوەی گۆڕانکاری لە ناوەڕۆکی ژنێتیکی ڕووبدات.

لەم وتارەدا، بایەخ بە لێکۆڵینەوەی قووڵی کاریگەرییە بایۆلۆجی و بۆماوەییەکان دەدەین کە ڕۆڵێکی گرنگ دەبینن لە دیاریکردن و ئاراستەکردنی ڕەفتاری تاکەکەسی و کۆمەڵایەتی.

بنەما ژێنێتیکییەکانی ڕەفتار

ژێنەکان وەک نەخشەی سەرەکی ئەو فاکتەرانەن کە کاریگەریان لەسەر ڕەفتاری مرۆق هەیە. توێژینەوەکان نیشان دەدەن کە هەندێک تایبەتمەندی ڕەفتاری وەک هۆشیاری، هەستەکان، و توانای کۆمەڵایەتی بوون بە میراتی ژێنێتیکی دەگوازرێنەوە. بۆ نموونە:

گۆڕانی ژێنی MAOA: ئەم ژێنە کاریگەری لەسەر مەیلی توندوتیژی و ڕەفتاری دەروونی هەیە.

ژێنی سیرۆتۆنین (5-HTT): پەیوەندی بە هەستەکان و توانای مامەڵەکردن لەگەڵ ستڕێس و زەغەتەوە هەیە.

کاریگەری نیرۆبایۆلۆجی

مێشک وەک ناوەندی سەرەکی بڕیاردان و ڕەفتار، پڕۆسەی ئاڵۆزی کیمیایی و بایۆلۆجی تێدا ڕوودەدات کە کاریگەری ڕاستەوخۆیان لەسەر هەڵسوکەوت هەیە:

نیرۆترانسمیتەرەکان: دۆپامین، سیرۆتۆنین، و نۆرئێپینەفرین ڕۆڵی گرنگ دەبینن لە کۆنترۆڵکردنی هەست و سۆز.

هۆرمۆنەکان: تستۆستیرۆن و کۆرتیزۆل کاریگەری بەرچاویان لەسەر ڕەفتاری کۆمەڵایەتی و سایکۆلۆجی هەیە.

هۆکارە ژینگەیی و بایۆلۆجییەکان

تەنها بوونی ژێنەکان بەس نییە، بەڵکو کاریگەری ژینگە و ئەزموونەکانیش گرنگن. پڕۆسەیەک بە ناوی "ئێپی-ژێنێتیک" نیشان دەدات کە چۆن ژینگە دەتوانێت لە چالاکی ژێنەکان بگۆڕێت. ڕەفتاری مرۆق بەرهەمی تێکەڵبوونی ئاڵۆزی هۆکارە بایۆلۆجی، بۆماوەیی، و ژینگەییەکانە. تێگەیشتن لەم پەیوەندییە ئاڵۆزە دەتوانێت یارمەتیدەر بێت لە باشتر تێگەیشتن لە خۆمان و یەکتر.

سەرچاوەکان:

1- https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/4Yg0w109/

2- https://europepmc.org/article/med/21835681

3- https://pure.psu.edu/en/publications/effects-of-stress-throughout-the-lifespan-on-the-brain-behaviour

4- https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/16988657/

5-https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12161658/

سمینارێك لەسەر جینۆسایدی كورد لە كۆنگرەی 23 ی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی لە شاری لاهای هۆڵەندا

تۆری (KONCICC) بە هاوكاری بەشێك لە رێكخراوەكانی تایبەت بە جینۆساید، لە چوارچێوەی كۆنگرەی 23ی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی لە شاری لاهای هۆڵەندا، رۆژی سێشەم 3-12-2024 كاتژمێر 8:30 بەیانی بۆ 9:45 بەیانی، لە هۆڵی (Antarctica)، لە چوارچێوەی چالاكییەكانی ASP23سمینارێك رێك دەخات بە ناونیشانی (مانەوەی شوێنەوارەكانی جینۆساید و كیمیاباران لە كوردستانی عێراقدا)، تیایدا كۆمەڵێك دادوەر، پارێزەر، نووسەر، چالاكوان و قوربانی بەشداری دەكەن.

هاوكات پیشانگایەك لەسەر جینۆسایدی گەلی كوردستان لە ئامادەكردنی وێنەگر باست عەبدلجەبار…. هەموو رۆژەكانی كۆنگرەكە نمایش دەكرێت.

- مامۆستا حەمەی حەمە ساڵەح …… كاریگەری چەكی كیمیایی لە كاتی ئۆپەراسیۆنەكانی ئەنفال لە كوردستانی عێراق ١٩٨٧ – ١٩٨٨
- دادوەری خانەنشینی دادگای باڵای تاوانەكانی عێراقی عەباس حەمزە خدر ستانداردەكانی دادگاییكردنی دادپەروەرانە لە هەڵسوكەوتی دادگای باڵای تاوانەكانی عێراق
- پارێزەری خۆبەخش ئەیاد كاكەیی هەوڵەكانی قوربانیانی چەكی كیمیاوی شاری هەڵەبجە بۆ بە دادگایی گەیاندنی كۆمپانیاكانی چەكی كیمیاوی
- قوربانی رزگاربوو دارا محەمەد عەلی ساڵەح …. خەریك بوو زیندە بە چاڵ كرێم

▪ چالاکوانی جوتیاری عوبێد محەمەد داود شوان …..(کێشەی زەوی جووتیارانی کورد و تورکمان لە کەرکوك) مێژوو و دەرفەتەکانی چارەسەر .

پارێزەر رەمزیە محەمەد ساڵەح جەباری و چالاکوان مریەم کەریم فەتاح بەرەو رووبــوونەوەی بە شــودانی کچــانی 9 ســالانە لە عێــراق وەك تاوانێکی نێودەوڵەتی.

بەڕێوەبەری سمینار هێمن حەسیب .

ئامادەکاری سمینار عەلی مەحمود

بۆ پەیوەندیکردن: عەلی مەحمود : واتس ئاپ 009647503714620